

# לבנון אחרי הסכם דוחה מ-2008: לידתה של הרפובליקה השיעית הבלתי מוכרזת של לבנון

יוסרי ח'זראן

המרכז האקדמי שלם

מאמר זה טוען כי הסכם דוחה מ-2008 נתן את האות להולדת "הרפובליקה השיעית הבלתי מוכרזת" בלבנון. מאז נתונה השליטה בפוליטיקה של הממסד הלבנוני ביד הברזל של חזבאללה. ההסכם – שהגיע בעקבות שלושה אירועים מכוננים – ההתנקשות ברפיק אל-חרירי, נסיגת הצבא הסורי מלבנון ומלחמת לבנון השנייה – נתן בידי חזבאללה והקואליציה שבראשה עמד את השליטה בפוליטיקה הלבנונית. במקום לנסות ליצור משטר אסלאמיסטי, להנהיג שינויים חוקתיים או לדרדר את לבנון לעימות פוליטי פנימי, אימץ חזבאללה מדיניות פרגמטית המתבטאת בקבלת השיטה הפוליטית הקיימת, תוך ניסיון לשלוט במרכזי הכוח הפוליטי בלבנון ולהבטיח כי מדיניותה הרשמית של המדינה תעלה בקנה אחד עם תכתיבי "ההתנגדות האסלאמית בלבנון". כל ההתפתחויות המדיניות המשמעותיות שידעה לבנון בין 2008 לבין החתימה על הסכם הגז עם ישראל בשלהי 2022 תומכות בטענה כי חזבאללה מכתוב את קבלת ההחלטות במדינה הלבנונית. הסכם דוחה לא היה תולדה של הנסיבות שבצילן נחתם אלא תוצר של שני תהליכי עומק שהחלו עשרות שנים קודם לכן: המיליטריזציה של הקהילה השיעית בלבנון והפטרונות החיצונית. תהליכים אלה מיקמו את הקהילה השיעית כמרכז הכובד של הפוליטיקה הלבנונית, והסכם זה אכן עולה בקנה אחד עם התבססותה של הקהילה השיעית כמרכז הכובד המדיני בתוך לבנון. אומנם מחזיקי המשרות הבכירות בלבנון (להוציא יו"ר הפרלמנט) אינם שיעים, אולם אף אחד מהם לא יוכל להתמנות או להיבחר ללא הסכמתו של חזבאללה, וזו תמצית המודל של הרפובליקה השיעית הבלתי מוכרזת: שליטה במערכות השלטון ללא צורך בהשתלטות עליהן. ההשתלטות של חזבאללה במערכת הפוליטית אינה נובעת מתוך הכרה בלגיטימציה לקיומה, אלא נועדה להבטיח שלא תהווה איום על מעמדה האוטונומי של "ההתנגדות האסלאמית" בלבנון.

מילות מפתח: לבנון, שיעים, הסכם דוחה, חזבאללה, איראן

## מבוא – הקהילה השיעית בלבנון

האמונה הרווחת היא כי שורשי השיעה בלבנון הם במאה השביעית, כאשר אבו ד'ר אל-ע'פארי, חברו הנודע של הנביא מוחמד, גורש לג'בל ע'אמל בדרום לבנון בשל אהדתו הרבה לעלי (אל-זין, 1973, עמ' 76-80; ג'בר אל-ספא, 1958, עמ' 33; שרארה, 1996, עמ' 3-32). היסטוריונים וסופרים שיעים סבורים כי ההתיישבות השיעית בלבנון גברה במאה ה-11 בעקבות הקמת האימפריה השיעית-פאטמית. שלושה אזורים היו מאוכלסים בשיעים: ג'בל ע'אמל (רמת תבנין) בדרום

לבנון, בקעת הלבנון במזרח וכסראן למרגלות הר הלבנון. מאוחר יותר סולקו האיכרים השיעים מכסראן בידי הממלוכים הסונים, שפתחו בסדרה של פשיטות צבאיות על כפריהם (Halawi, 1992, pp. 29-30; Hamzeh, 2004, p. 9). בתקופות שלאחר מכן הייתה הקהילה השיעית מטרה לחשדנות ולאפליה מצד השליטים הסונים, דהיינו הממלוכים והעות'מאנים, שזיהו אותם עם תנועות של כופרים בתוך האסלאם או כשלוחה פוטנציאלית של האימפריה הצפונית באיראן (אל-ספא, 1958, עמ' 71-80).

ההנהגה השיעית בהסתייגויות רבות, לא רק משום שהושגה באמצעות תיווך סעודי אלא גם משום שהיא לא ענתה על דרישותיהם הפוליטיות, כלומר ביטול שיטת המפתח העדתי, ולכל הפחות הגדלת הייצוג השיעי כך

### על מצבה העגום של האוכלוסייה השיעית נוסף גם כישלונה של הנהגתה המסורתית, שמעולם לא ניסתה לשפר את מצבה החברתי והפוליטי של הקהילה או להתייבב מול המדינה הלבנונית ולהאשימה באפליה ובהזנחה.

שישקף נאמנה את גודלה הדמוגרפי של העדה (Alagha, 2006, pp. 40-41, 247-269). להסתייגויות אלה הייתה הצדקה ברורה, לנוכח העובדה שמאז שנות ה־80 הפכה הקהילה השיעית לעדה הגדולה ביותר בלבנון.

על פי כל אמת מידה היו השיעים הקהילה המקופחת ביותר בלבנון לאורך זמן רב. אירוני הדבר שההסבר לעלייתם של השיעים נעוץ דווקא בעמדת הנחיתות של קהילתם. המרכיב הראשון בהתעצמות השיעים הוא התמורה הדמוגרפית שעברה הקהילה השיעית בעשורים האחרונים וההגירה לעיר הגדולה, מה שהניב את היסוד לפוליטיזציה הרדיקלית של התודעה הקולקטיבית השיעית ומיקם את הקהילה במרכז המשחק הפוליטי בלבנון. היחס אל השיעים כאל קבוצה שולית הגיע לקיצו בעקבות מלחמת לבנון השנייה בשנת 2006 וחתימת הסכם דוחה ב־2008. ואולם לאחר מכן, המציאות החדשה שבה השיעים נהנו מדומיננטיות פוליטית לא לבשה צורה מוסדית, וחזבאללה שולט ללא השתלטות על המערכת הפוליטית הלבנונית כל־כולה. התפתחות זו היא תולדה של תהליכים פוליטיים, חברתיים ודמוגרפיים שאפיינו את הקהילה השיעית מאז שנות ה־60. ההגמוניה הפוליטית של חזבאללה בלבנון מקיימת מנגנון של ריסון עצמי בשלושה מרחבים: הימנעות מהשתלטות ישירה על מוסדות המדינה, דילול השיח נגד המודל של דמוקרטיה הסדרית (קונסוציונלית) וחשוב מכול – שמירה על מעמדו של הצבא הלבנוני כמוקד הקונצנזוס הלאומי והפוליטי בלבנון.

הדיון בתמורות הדמוגרפיות שעברה הקהילה השיעית מאז סוף שנות ה־50 הוא מעבר ליריעה של מאמר זה. במקום זאת נתמקד בשתי תמורות רלוונטיות לתהליך ההתעצמות של הקהילה השיעית בלבנון, אם כי ברור ששתי תמורות אלה קשורות באופן הדוק לתמורה הדמוגרפית.

אומנם מאז 1932 לא נערך בלבנון מפקד אוכלוסין, אך הסברה הרווחת היא כי השיעים הפכו לקהילה הדתית הגדולה ביותר במדינה ומהווים בערך 40 אחוזים מן

כמו הסונים והדרוזים, גם השיעים לא היו צד בייסוד לבנון רבתי בידי הקולוניאליסטים הצרפתים בשנת 1920. משסופחו שטחיהם ללבנון הפכו השיעים לאזרחים של המדינה החדשה, שאותה זיהו עם הגמוניה מרונית ואימפריאליזם מערבי (Zamir, 1985, pp. 82-83). המנדט של שלטונות צרפת לא חרג לרוב מן המסורת של קודמיהם – מסורת של התעלמות מהשיעים והדרתם. ואולם ב־1926 היו הצרפתים הראשונים שהעניקו לשיעים הלבנונים מעמד של קהילה דתית מוכרת עם מערכת משפט אוטונומית משלה. באמצעות החלטה זו ניסו הצרפתים לזכות בליבם של ההמונים השיעים ולמנוע את התפשטות המרד הסורי הגדול, שפרץ באזורים הדרוזיים של סוריה בשלהי 1925 (Firro, 2006, p. 742). הכרה זו יצרה הזדהות מסוימת בין הישות המדינית הלבנונית לבין הפרטיקולריות השיעית והניעה את המנהיגים השיעים להפגין נאמנות פוליטית למדינה החדשה, שהכירה בקהילתם זו הפעם הראשונה כקבוצה דתית בפני עצמה. עצמאותה של לבנון וייסודה של "האמנה הלאומית" בין האליטות המרונית והסונית ב־1943 לא בלמו את האפליה כלפי השיעים ואף לא את הדרת קהילתם, שקיבלה את משרת יושב ראש הפרלמנט במסגרת שיטת החלוקה לפי מפתח עדתי. למרות זאת, במסגרת לבנון העצמאית נותרו השיעים בתחושה של ניכור ועוני, ותת־הייצוג שלהם השתקף גם במנהל הממשלתי. מחקרים אמפיריים על הביורוקרטיה הלבנונית במהלך התקופה שקדמה למלחמת האזרחים השנייה (1975-1989) מראים כי השיעים היו הקבוצה שייצוגה בממשל הלבנוני היה הדל ביותר (Crow, 1962, pp. 510, 519; Halawi, 1992, pp. 98-99).

זאת ועוד, התת־ייצוג בשירות המדינה לא היה הטרוניה היחידה של השיעים; טרוניות נוספות עלו מן העובדה שחלק הארי באוכלוסייה השיעית חי באזורי הגבול עם ישראל. במשך שנים רבות התלוננו השיעים כי המדינה זנחה אותם לגורלם, תחילה נוכח השתלטות הארגונים הפלסטיניים ופעולות התגמול הישראליות נגד כוחות גרילה פלסטיניים, ומאוחר יותר במהלך הכיבוש הצבאי הישראלי בסוף שנות ה־80 ושנות ה־90 של המאה ה־20. על מצבה העגום של האוכלוסייה השיעית נוסף גם כישלונה של הנהגתה המסורתית, שמעולם לא ניסתה לשפר את מצבה החברתי והפוליטי של הקהילה או להתייבב מול המדינה הלבנונית ולהאשימה באפליה ובהזנחה (Norton, 1987 p. 33).

הסכם טאיף מ־1989 הגדיל את הייצוג הפרלמנטרי של השיעים (מ־19 מושבים לפני ההסכם ל־27 בעקבותיו, מתוך 128 מושבים בסך הכול), וכך השווה את ייצוגם לזה של הסונים. חרף זאת התקבלה ההגדלה בקרב

## הפטרונויות החיצונית של הקהילה השיעית: מה הייחודיות בכך?

השיעים בלבנון לא היו הקהילה הלבנונית הראשונה שביקשה לעצמה חסות של מעצמות אזוריות או בינלאומיות. במשך מאות שנים קיימו הנוצרים המרונים ברית היסטורית עם צרפת, שעה שהסונים תמיד ראו בעולם הערבי את סביבתם הטבעית מבחינה תרבותית ומדינית. קשריהם הידידותיים עם מצרים בתקופה הפוסט־קולוניאלית הומרו מאוחר יותר בקשרים עם סוריה ועם ערב הסעודית. חיפושם של השיעים אחר חסות חיצונית היה תולדה ישירה של רגשות קיפוח וניכור מצד המדינה הלבנונית. האימאם מוסא אל־צדר, יליד איראן, היה חלוץ בכינון בריתות פוליטיות שיעיות עם מעצמות אזוריות, בייחוד עם משטר הבעת' בסוריה. ברית זו הייתה תולדה של אינטרסים מדיניים הדדיים; אל־צדר ביקש חסות חיצונית שתוכל לחזק את השיעים מבית ואילו חאפס' אל־אסד ביקש לגיטימציה אסלאמית למשטרו, שהיה נתון למתקפה שיטתית מצד תנועת האחים המוסלמים בסוריה.

כיוון שכך, ב־1973 הוציא אל־צדר פסק שריעה (פְּתָא) שהכיר בקהילה העלווית בלבנון כחלק אינטגרלי מן האסלאם השיעי (Maoz, 1988, p. 151). הברית עם המשטר הסורי התחזקה במידה ניכרת בעקבות התערבותה הצבאית של סוריה בלבנון ב־1976, והתפתחה לכדי שותפות אסטרטגית של תמיכה הדדית בימי יורשו של אל־צדר, נביה ברי (Norton, 1987, p. 48). עליותו של חאפס' אל־אסד לשלטון בסוריה בשנת 1970 נתפסה כניצחון הפריפריה הכפרית וההטרודוקסית על המרכז העירוני והסוני, שמצידו לא יכול היה לקבל את השינוי הזה בשלוות נפש. פרסום החוקה החדשה בשנת 1973, עם השמטת האזכור המקובל של האסלאם כדת נשיא המדינה, היה בגדר הזדמנות מבחינת המרכז העירוני להרעיד את האדמה מתחת לרגליו של משטר הבעת'. על רקע המחאה העממית שידעו ערי סוריה והאתגר שהציבו האחים המוסלמים בפני המשטר, החלה הברית בין משטר הבעת' בהנהגת אסד לבין מוסא אל־צדר. זה האחרון עמד בראש המועצה המוסלמית־השיעית העליונה והיה מוכן להעניק חבל הצלה לאסד בכך שפרסם פסק הלכה הקובע כי העלווים הם ענף לגיטימי של האסלאם (עג'מי, 2006, עמ' 201). אומנם פסק הלכה זה מעולם לא פורסם ברבים, אולם הוא הניח את היסודות לברית פוליטית בין סוריה לבין השיעים בלבנון. זאת ועוד, אל־צדר עצמו לא נחשב לאוטוריטה הלכתית ופסק ההלכה מטעמו לא ממש התקבל בקרב חוגים אסלאמיסטיים בסוריה. יתרה מזו, פסק הלכה זה עומד בסתירה מוחלטת לעמדתה

אומנם מאז 1932 לא נערך בלבנון מפקד אוכלוסין, אך הסברה הרווחת היא כי השיעים הפכו לקהילה הדתית הגדולה ביותר במדינה ומהווים בערך 40 אחוזים מן האוכלוסייה (1.4 מיליון מתוך אוכלוסייה כוללת של ארבעה מיליון).

האוכלוסייה (1.4 מיליון מתוך אוכלוסייה כוללת של ארבעה מיליון) (Haddad, 2006, p. 23; Hamzeh, 2004, p. 13). הטבלה להלן מראה כי שיעור הילודה בקהילה השיעית הוא הגבוה מבין כל הקהילות בלבנון (Norton, 2007, p. 13). יתרה מזאת, הקהילה השיעית הכפילה את נוכחותה הדמוגרפית בתוך שישה עשורים מ־19.6 אחוזים ב־1932 לכ־40 אחוזים מאז ראשית שנות ה־90. למרות נתונים אלה, על פי סוכנות הביון האמריקאית הקהילה השיעית בלבנון היא השנייה בגודלה במדינה ומהווה 31.2 אחוזים מן האוכלוסייה הלבנונית (ראו לוח 1) (The World Factbook, n.d.). ערב מלחמת האזרחים השנייה היו השיעים יותר ממחצית מתושבי ביירות ופרבריה. רובם הגדול היו מהגרים ועקורים בני השכבות החברתיות והכלכליות הנמוכות שהגיעו מהדרום, מה שהקל על גיוסם לפעולות מחאה אנטי־ממסדית (Schemeil, 1976, p. 63). לעניינינו כאן, המגמות שהחלו להתפתח בשנות ה־70 וביתר שאת מאז מלחמת האזרחים השנייה הובילו להתעצמות הקהילה השיעית בלבנון – תהליך שהגיע לשיאו עם החתימה על הסכם דוחה בשנת 2008. התעצמות העדה השיעית נבעה מהשילוב של שני תהליכים עיקריים: מיליטריזציה גוברת מאז שנות ה־70 והיווצרותה של ברית אידיאולוגית־אסטרטגית עם שני פטרונים אזוריים. הסכם דוחה על כל משמעויותיו הוא חלק אינטגרלי משני תהליכים היסטוריים־מעצבים אלה.

### לוח 1: הדמוגרפיה השיעית בלבנון

| שנה  | האוכלוסייה השיעית | כלל האוכלוסייה הלבנונית | אחוזים |
|------|-------------------|-------------------------|--------|
| 1932 | 154,208           | 785,543                 | 19.6%  |
| 1956 | 250,605           | 1,407,868               | 17.8%  |
| 1975 | 668,500           | 2,550,000               | 26.2%  |
| 1984 | 1,100,000         | 3,757,000               | 29.3%  |
| 1988 | 1,325,000         | 4,044,784               | 32.8%  |
| 2005 | 1,400,000         | 4,011,000               | 35%    |

מקורות: Johnson, 2001, p. 3; Halawi, 1992, p. 50; Hamzah, 2004, p. 13; <https://tinyurl.com/fxcz636z>

ההסבר לנאמנויות הטרנס-לאומיות של השיעים בלבנון נעוץ במשבר המבני של שיטת המפתח העדתי הלבנונית ובמדיניות הרבת השנים, המדירה את הקהילה השיעית ומפלה אותה לרעה. את התשוקה לחסות חיצונית יש לראות בהקשר זה כחלק ממאמציהם של השיעים לשפר את מעמדם מבחינת הפוליטיקה הפנימית והאזורית. ברור כי התפקיד הפוליטי של השיעים בלבנון ייפגע משינוי דרמטי במשטרה של סוריה או של איראן. בהשפעת ההשלכות הפנימיות של תלות זו, התנהגותם הפוליטית של השיעים מעוצבת על פי מודל של "תאוריית הדומינו" (Bullock & Trombley, 1999, p. 236).<sup>2</sup> הם זיהו את לבנון עם נותני חסותם החיצוניים במקום להתאים את רשת החסות שלהם לפרטיקולריות הלבנונית.

לאחר מלחמת לבנון השנייה, האתגר המשמעותי ביותר שעמד בפני חזבאללה היה קשור לנסיגה של צבא סוריה מלבנון. הסכם טאיף עיגן את הארגון הצבאי של חזבאללה במסגרת המאבק הלאומי הלגיטימי נגד הכיבוש. אומנם הנסיגה החד-צדדית של צה"ל מלבנון במאי 2000 לא השפיעה על תמיכתה של סוריה בזכותו של חזבאללה להמשיך לאחוז בנשק, אך נסיגת צבא סוריה מלבנון הותירה את חזבאללה בלי כל גיבוי צבאי ישיר. במובן מסוים, השתתפותו של חזבאללה בממשלה שימשה צעד מנע שנועד להבטיח כי אף החלטה שתתקבל בממשל המרכזי לא תערער את מעמדו של חזבאללה או תפר את הסטטוס קוו שנוצר בהסכם טאיף.

הארגון האסלאמיסטי חזבאללה הוקם לפי המודל של המהפכה האסלאמית באיראן, הן מבחינה אידיאולוגית והן מבחינה ארגונית. מיותר לומר כי איראן הייתה ועודנה מקור המימון המרכזי שעליו נשען חזבאללה, אך חשוב להדגיש כי איראן הקימה את חזבאללה בבקעת הלבנון – אזור שהיה נתון לשליטתה ההרמטית של סוריה ובחסותה. ספק אם היה ביכולתה של איראן להקים את הארגון ללא הסכמתה של סוריה. מובן שסוריה דאגה ראתה בהקמתו של חזבאללה חלק מאסטרטגיית השלוחים (פרוקסי) במאבק נגד צה"ל (עזי, 1998, עמ' 69-70). יש חוקרים הסבורים כי סוריה מילאה תפקיד של שותפה דומיננטית בציר חזבאללה-איראן-סוריה רק במהלך שנות ה-80, אך היא ממשיכה לתפקד כפטרונת העיקרית של חזבאללה ובידיה היכולת לחסום קשר עם איראן באמצעות אספקת נשק (Samii, 2008, pp. 37-38).

משנות ה-70 ואילך הפכה סוריה לנותנת החסות המדינית העיקרית של הקהילה השיעית בלבנון. היא גם יזמה את הסכם טאיף מ-1989, ששימש מטרייה מדינית לגיטימית להמשך קיומו של חזבאללה כארגון

ההלכתית של השיעה, כפי שניתן ללמוד מכתביהם של גדולי המלומדים השיעים בימי הביניים (זין אל-עאבדין, 2012, עמ' 147). על אף זאת, פסק הלכה זה שימש את המשטר במלחמתו נגד האחים המוסלמים בסוריה ונעשה אבן דרך חשובה בכינון ברית פוליטית בין אלה המחפשים לגיטימציה בסוריה לבין אלה המחפשים פטרון תומך בלבנון.

מחקר מן העת האחרונה מגלה כי אל-צדר גם ניצל במיומנות את קשריו עם איראן כדי לשפר את מצבם של בני עדתו הלבנונים (Chehabi, 2006, pp. 137-161). המהפכה האסלאמית (1979) הייתה נקודת מפנה בהתפתחות קשרי החוץ של הקהילה. בניגוד לטענתו של פואד עג'מי כי המהפכה האסלאמית פטרה את הקהילה השיעית ממה שהוא כינה "הקשר האיראני", הזיקה של השיעים בלבנון לאיראן דווקא גברה מאז 1979 והיא זוכה ללגיטימציה בשם האידיאולוגיה המהפכנית האסלאמית, האנטי-מערבית (עג'מי, 2006, עמ' 191). החסות שמעניקה איראן האסלאמיסטית לקהילה השיעית הגיעה לשיאה בהקמת ארגון חזבאללה בעקבות הפלישה הישראלית ללבנון ב-1982. חסות זו לא רק התבססה על הקשר האידיאולוגי-דתי אלא גם לוותה בתמיכה מדינית, צבאית וכספית בלתי מוגבלת. בעקבות זאת נשמעו טענות כי חזבאללה אינו אלא שלוחה של משטר הרפובליקה האסלאמית באיראן (Wege, 2011, p. 9).<sup>1</sup> ואולם בבחינה מדוקדקת נראה שאמירה כזו מתובלת בפרשנות ממניעים אידיאולוגיים, הנוטה לעבר פשטנות יתר ומתעלמת מן התנאים האובייקטיביים ומהגורמים הפנימיים שעומדים ברקע של הקמת חזבאללה (Shay, 2005). החיפוש השיעי העיקש אחר חסות זרה לא החל לפתע פתאום ואף לא נבע רק מתוך זיקה עדתית, אלא היה נטוע עמוק בחוסר שביעות הרצון של הקהילה השיעית ממעמדה הפוליטי על פי שיטת המפתח העדתי הלבנונית. הוא התעורר לנוכח מדיניות הדחיקה לשוליים וההזנחה שהייתה מושרשת במדינה. שיעים רבים טוענים כי אחרי עשורים של הדרה והזנחה מצד הממשל המרכזי הם איבדו את אמונם ביכולתה ובנכונותה של מדינת לבנון לספק להם את הפונקציות הבסיסיות: ביטחון, תשתיות ושירותים חברתיים. פיתוחם וגיבושם של קשרים עם מעצמות אזוריות היו דרך לתקן את היעדרם של ייצוג פוליטי ומשאבים חומריים. השיעים בלבנון לא פיתחו נטיות אירדנטיות כלפי סוריה ואיראן ואף לא השתדלו להכחיד את הישות המדינית הלבנונית. הם רואים את שתי המדינות כעמוד שדרה לגיטימי שאפשר לשאוב ממנו תמיכה וכסביבת השתייכות אותנטית מבחינת תרבות וזיקה פוליטיות.

מהרה התברר כי המעורבות הצבאית של חזבאללה היא אסטרטגית ונועדה להטות את הכף לטובת משטר הבעת' (זיסר, 2014, עמ' 176-177). התקופה שבין השנים הראשונות לבין ניצחון המשטר על האופוזיציה ב-2018 התאפיינה בהתערבות צבאית נרחבת של חזבאללה בסוריה; אלפי לוחמי עילית נשלחו לסוריה למטרה אחת בלבד – למנוע את נפילת המשטר. היקף המעורבות של חזבאללה בסוריה אינו מותיר כל ספק בכך שסוריה הייתה ועודנה בעלת הברית האסטרטגית העיקרית של הקהילה השיעית בלבנון.

### “הנשק הוא התכשיט של הגבר”<sup>4</sup>: עליית המיליטנטיות השיעית

המיליטריזציה של הקהילה השיעית קשורה באופן הדוק למעורבותה של לבנון בסכסוך הישראלי-ערבי ולמדיניותה של ישראל כלפי לבנון מאז סוף שנות ה-60. מאותה עת האוכלוסייה השיעית בלבנון היא הקבוצה החשופה ביותר להסלמה בסכסוך. במשך קרוב לעשור וחצי הייתה הקהילה השיעית בין הפטיש לסדן במלחמה שהתנהלה בין הארגונים הפלסטיניים לבין צה"ל. הארגונים הפלסטיניים השתלטו על הכפרים השיעיים, הפילו עליהם את חיתיתם והפכו את הכפרים לבסיסים לביצוע פעולות איבה נגד מטרות ישראליות, צבאיות ואזרחיות כאחת. במקביל הגיב צה"ל בפעולות תגמול שכוונו לאותם כפרים.

בין השנים 1969-1983 שילמו השיעים את מחיר הדמים של מאבק עקוב מדם זה ללא כל התערבות מצידה של המדינה הלבנונית, אשר הפנתה עורף לאזרחיה השיעים (Hamzeh, 2004, pp. 15-17). האובססיה להגנה על הקהילה עולה בבירור מן השמות שאימצו הארגונים הצבאיים השיעיים. 'אמל' הם ראשי תיבות של אֶפְּוֹאֵג' אֶל־מֶקְאֻמָּה אֶל־וּבְנָאִינָה (גדודי ההתנגדות הלבנונית), ואילו הזרוע הצבאית של חזבאללה נקראת אֶל־מֶקְאֻמָּה אֶל־אֶסְלָמְיָה פִי לֻבְנָאן (ההתנגדות האסלאמית בלבנון). אומנם לא ניתן להפריד בין המיליטריזציה הזאת לבין המשבר החברתי-מדיני ששרר בלבנון בתקופה שקדמה למלחמת האזרחים השנייה, אך יש לבחון את מבשרי התהליך הזה. ארגוני הגרילה הפלסטיניים ומפלגות שמאל אחרות משכו את השיעים הצעירים הרבים, שמצאו במהפכנות ובאנטי-ממסדיות מענה למצוקתם. שורשי הקשר בין השיעים, הבאים משכבות מוחלשות ושוליות, לבין הכוחות הפלסטיניים והשמאלניים מצויים בשנות ה-60 ובהגירה השיעית ההמונית מן האזורים המרוחקים לביירות. מהגרים שיעים כפריים ובני מעמד הפועלים הנמוך בביירות היו תלויים מסביבתם החברתית והיוו

צבאי בכך שהעניק לו חופש פעולה בלתי תלוי בכל רשות מדינית ואפשר לו להמשיך לפעול תחת הכותרת 'תנועת התנגדות'. מאז 1982 סוריה היא צינור החמצן של חזבאללה ומסלול אספקת הנשק העיקרי שלו. סוריה גם הייתה המדינה הערבית היחידה שהתייצבה לצידו של חזבאללה, ורק הודות לתמיכתה הצליחה "ההתנגדות" להשיג את יעדה בשחרור האדמה הכבושה (נסיגת צה"ל מדרום לבנון). נעים קאסם קובע בהקשר הזה כי הברית עם סוריה אינה אפיזודה חולפת ומעולם לא הייתה בנויה רק על שנאת ישראל, אלא היא מבוססת על הרמוניה רעיונית-אידיאולוגית, שותפות פוליטית-אסטרטגית ומשוואה גיאופוליטית בלתי ניתנת לערעור (קאסם, 2009, עמ' 417-419). שלושה גורמים אלה מסבירים טוב יותר מכל דבר אחר את המעורבות הצבאית של חזבאללה במלחמה בסוריה ואת נכונותו להקריב אלפי לוחמים כדי למנוע את נפילתו של משטר הבעת' בסוריה.<sup>3</sup>

בתחילת 2011 בירך חזבאללה על התפרצות גלי המחאה שפשטו ברחבי העולם הערבי; נסראללה קרא למפגינים "העניים, החופשיים, שוחרי החירות ודוחי ההשפלה והחרפה" (ברטי ושוויצר, 2013, עמ' 42). חזבאללה המשיך לשמור על עמדה זו כל עוד היו ההתקוממויות מוגבלות למקומות כמו מצרים ותוניסיה, אולם כאשר הן התפשטו לסוריה בהמשך 2011 התייצב הארגון בתוקף לצד המשטר וקרא למחאות "מזימה מערבית". הגיבוי שנתן חזבאללה למשטר הבעת' מצא את ביטויו הראשון בהצהרת תמיכה ובהשאת עצות לצבא סוריה. מראשית שנת 2013 נטל הארגון חלק פעיל בלחימה כתף אל כתף עם הצבא הסורי (מרכז המידע למודיעין ולטרור, 2014). בנאום שנשא ב-24 במאי לכבוד יום השנה לנסיגת ישראל מדרום לבנון הצהיר נסראללה:

אם סוריה תיפול, יוטל מצור על ההתנגדות [קרי, חזבאללה] וישראל תפלוש ללבנון כדי להשליט עליה את תנאיה ולהחזירה אל תחת שליטתה. אם סוריה תאבד, ההתנגדות [מקאומה] תיפול גם היא – ואף בפלסטין (זיסר, 2014, עמ' 177).

את העדות הראשונה לשינוי המדיניות של חזבאללה ניתן לראות כבר בחומס ב-2013. חזבאללה שלח אלפי לוחמים לאל-קוציר ויצא לקרב לצד הצבא הסורי. בתחילת הפעולה הציגו מנהיגיו – ובראשם נסראללה – את המאבק על העיר כהגנה על האוכלוסייה השיעית הגדולה באזור (כ-30 אלף תושבים). ואולם עד



ללבנון יצרה קרקע פורייה להקמת חזבאללה. יש מקום לראות בחזבאללה גוף שהתהווה בהשראת המהפכה האסלאמית. יתרה מזאת, מחקרים חדשים מראים ללא כל צל של ספק כי המשטר המהפכני היה מעורב בצורה מכרעת בהתפתחויות שהובילו ליצירת המבנה הארגוני של חזבאללה ובעיצוב האידיאולוגיה שלו (Chehabi, 2006, pp. 209-220; Hamzeh, 2004, pp. 19, 24-26).

### הצורך בהתחמשות העדה השיעית נעשה דחוף ביותר בעקבות הטיהור האתני שהחלו לערוך מיליציות נוצריות בשכונות העוני השיעיות במזרח ביירות. זאת ועוד, הקמת אמל הייתה ניסיון לבלום את השפעתם הגוברת של כוחות השמאל, בפרט הקומוניסטים, בקרב השיעים.

מאז הורתו עסק ארגון חזבאללה בלוחמת גרילה עיקשת נגד הצבא הישראלי, ומלכתחילה הוקם כארגון אסלאמיסטי-ג'אדיסטי שכל ייעודו הוא מלחמת חורמה נגד המערב ושלוחתו באזור, קרי ישראל. בעיני חזבאללה ורבים בעולם הערבי מלחמת הגרילה של חזבאללה היא שהביאה לנסיגתו של צה"ל מדרום לבנון במאי 2000, ללא תנאי וללא הסדר מדיני או ביטחוני. חזבאללה נופף ללא הרף בנסיגה הישראלית והכתיר אותה כניצחון צבאי חסר תקדים, שלראשונה בסכסוך הישראלי-ערבי הכריח את ישראל לסגת מאדמה ערבית כבושה בלי הסכם שלום או סידורי ביטחון (Nicholas, 2007, pp. 22-35; Norton, 2000, pp. 232-243). נוסף על הנסיגה במאי 2000, הישגיו הצבאיים המרשימים של חזבאללה במלחמת לבנון השנייה (שפרצה ביולי 2006) הגבירו במידה עצומה את יוקרתו הפוליטית הן בתוך לבנון והן מחוצה לה, ותרמו לגיבוש העמדה הפוליטית השיעית תוך מיצובו במרכז תהליך קבלת ההחלטות (שקור, 2009, עמ' 124-125; Hamzeh, 2004, p. 95).<sup>6</sup> יש מומחים לניתוח אסטרטיגי הטוענים כי כוחו הצבאי של חזבאללה הפך למרכיב אסטרטיגי שחייבים להביאו בחשבון בכל עימות אזורי עתיד.

הכוח הצבאי השיעי עדיין לא הופעל לתפיסת השלטון או לכפיית משטר אסלאמיסטי (במקרה של חזבאללה), אם כי שתי המפלגות הדומיננטיות השתמשו מדי פעם במיליציות החמושות שלהן כדי להשיג יעדים פוליטיים מוגבלים וקצרי טווח. ב־1984 השתלט ארגון אמל על מערב ביירות והביא לקריסת ממשלתו של אַמין ג'ומיל. כעבור שנה הכריז אמל בגלוי מלחמה נגד המחנות הפלסטיניים (1985-1987), בניסיון לעקור את אש"ף מלבנון. את תפיסת ביירות בידי אמל ב־1984 היו מי שתיארו כאירוע ששינה מן היסוד את האופן שבו ראתה

את מה שכינה מייקל ג'ונסון "חגורת אומללות". הם נזנחו מחוץ למערכות החסות הממוסדות של העיר, אחרי שנפלטו מן המערכות הקיימות במקומות מושבם המקוריים בפריפריה. על כן הם ביקשו לא רק להתגבר על אומללותם החברתית-כלכלית אלא גם למוטט את הסטטוס קוו הפוליטי. בהיותם מונעים בכוח זיקה פרוגרמטית זו אל השמאל הצטרפו שיעים צעירים רבים לארגונים פלסטיניים שונים ולמיליציות השמאל האנטי-ממסדי (Hamzeh, 2004, p. 14; Johnson, 2001, p. 158; Norton, 1987, p. 38).

פעילותו הצבאית המתמשכת של אש"ף בדרום לבנון מצד אחד ופעולות התגמול הגוברות של ישראל מצד שני חשפו את האזרחים השיעים בדרום לסיכון מוגבר לגופם ולרכושם. על רקע זה ובהתחשב בחולשה ובנחיתות הכרונות של צבא לבנון הקים האימאם מוסא אל-צדר את מיליצית אמל שלושה חודשים לאחר פרוץ מלחמת האזרחים השנייה.<sup>5</sup> חרף טענתה של המיליציה החדשה כי היא נוסדה כדי להגן על השיעים בדרום בפני התקפות ישראליות, בפועל נולדה תנועת אמל כדי לספק לקהילה השיעית כוח מזוין משלה כמשקל נגד להגמוניה של הפלסטינים ולמתנגדיה השמאלנים בדרום (עג'מי, 2006, עמ' 168-169; Norton, 1987, pp. 47-48).

הצורך בהתחמשות העדה השיעית נעשה דחוף ביותר בעקבות הטיהור האתני שהחלו לערוך מיליציות נוצריות בשכונות העוני השיעיות במזרח ביירות. זאת ועוד, הקמת אמל הייתה ניסיון לבלום את השפעתם הגוברת של כוחות השמאל, בפרט הקומוניסטים, בקרב השיעים. העובדה שהשיעים ספגו את האבדות הכבדות ביותר בשנים 1975-1976 סיפקה לאל-צדר יסוד סביר להאמין כי החזית האנטי-ממסדית בהובלת המנהיג הדרוזי כמאל ג'נבלאט ניצלה את הציבור השיעי במאבקה נגד הנוצרים (עג'מי, 2006, עמ' 178; Norton, 1987, p. 42). אומנם ייסוד אמל היה צעד חשוב במיליטריזציה של הקהילה השיעית, אך הפלישה הישראלית ללבנון ביוני 1982 הייתה ללא ספק ההתפתחות החשובה ביותר בהקשר זה. שיעים רבים קיבלו בברכה את הצבא הישראלי ב־1982 וראו בהגעתו אות לסיום השליטה של אש"ף באזור. ואולם התמיכה הבלתי מסויגת שהעניקו הישראלים לממשלת הפלנגות (שהמיליציות שלהן חיסלו את הפרברים השיעיים במזרח ביירות) והתמשכות הכיבוש הצבאי הפכו את השיעים למתנגדי "המשחררים החדשים".

כאן ראוי להזכיר גם את המשטר המהפכני של הרפובליקה האסלאמית באיראן כגורם מפתח בגיוס השיעים נגד ישראל, שלמרבה האירוניה, בפלישתה

כך שהרכבו האתני של צבא לבנון שיקף את השינויים החברתיים והפוליטיים שעברה לבנון מאז 1943 (Barak, 2006, p. 91). בדומה לכך השיעים הם העדה הגדולה ביותר בשורות החוגרים בצבא, בין 35 ל-40 אחוזים מן הכוח הסדיר (ברקוביץ', 2006, עמ' 29). לפי מקורות אחרים, קרוב ל-60 אחוזים מכלל החיילים בצבא לבנון הם שיעים (Gaub, 2007, p. 17).

### השיח הדפנסיבי של חזבאללה: "ההתנגדות יד ביד עם הצבא" ולא לעומתו – האומנם?

השיח הפוליטי והאידיאולוגי של חזבאללה עבר שלוש תמורות מאז שנות ה-80 ועד ימינו. בתחילת דרכו נקט הארגון שיח ששאב השראה מן המהפכה האסלאמית באיראן. שיח זה השתקף באמנה במסמך שהציג הארגון בשנת 1985, אשר התייחס בעיקר לשלושה היבטים מרכזיים. ראשית, נאמנות מלאה ובלתי מסויגת לאידיאולוגיה של "שלטון חכם ההלכה". שנית, מחויבות בלתי מתפשרת לניהול מלחמת ג'האד נגד אויבי האסלאם ובראשם המערב ושלוחתו באזור – ישראל. שלישית, כפירה בזכות קיומו של המשטר העדתי בלבנון ומחויבות להחליפו בשלטון האסלאם. הפעילות הצבאית של הארגון, לרבות פיגועי ההתאבדות, הייתה נאמנה לאסרטיביות אידיאולוגית זו (אל-סייד, ל"ת, עמ' 35-51; Hamzeh, 2004, pp. 36-39).

לקראת המחצית השנייה של שנות ה-80 החלה להתהוו תמורה בשיח של הארגון ובדפוסי פעילותו, תוך התמקדות בהגבלת ההתנגדות לשטחה הריבוני של לבנון. עד נסיגת צה"ל מרצועת הביטחון במאי 2000 הציג חזבאללה את מאבקו כהתנגדות ג'האדיסטית לאומית לשחרור אדמת מולדת כבושה (חמאדה, 2001, עמ' 99-100).<sup>7</sup> שיח זה עלה בקנה אחד עם תפיסתו של המלומד מוחמד חוסיין פד'לאללה, אשר העניק לחזבאללה את ההמשגה הרעיונית והאידיאולוגית למעבר מן הספרה של ג'האד אוניברסלי לספרה של ג'האד תחום טריטוריאלי. בחיבורו 'כתאב אל-ג'האד' טוען פד'לאללה כי יחסו של האסלאם אל האחר מושתת בראש ובראשונה על דו-קיום ושכנות טובה, וכי הג'האד במהותו הוא דפנסיבי (פד'לאללה, 1996, עמ' 205-220). הגות דומה הציג השיח יוסוף אל-ק'רד'אני בחיבורו 'פקה אל-ג'האד', שבו הוא טוען כי משחר לידתו היה הג'האד באסלאם דפנסיבי, לרבות הקרבות שניהלו המוסלמים בתקופת הנביא מוחמד (אל-ק'רד'אני, 2009, עמ' 239). בהתאם להיגיון זה המוסלמים מחויבים לנהל מלחמת ג'האד באחד משלושה מקרים – שלטון עריץ, תוקפנות זרה וכובש זר. הגות זו העניקה לחזבאללה את ההמשגה

ההנהגה הסונית את הקהילה השיעית – משחקנית פוליטית שולית לשחקנית מרכזית שלא ניתן להתעלם ממנה בשום הסדר (Shaery-Norton, 1987, p. 117; Eisenlhor, 2008, p. 22). במאי 2008 תפסו המיליציות של שתי המפלגות את מערב ביירות, מעוזם של הסונים בראשות סעד אל-חריירי, כדי לשבור את הקיפאון ששיתק את לבנון מאז מלחמת לבנון השנייה. הייתה זו הפעם הראשונה מאז תום מלחמת האזרחים השנייה (1989) שבה חוותה לבנון רמות כאלה של אלימות בין-עדתית. ואולם היקפן המוגבל גיאוגרפית ומשכן הקצר של הפעולות אישרו כי ההנהגה השיעית מודעת למגבלות של המרת כוח צבאי לכוח פוליטי בנסיבות הפנימיות והאזוריות הקיימות.

### חשוב להדגיש כי התחזקות הכוח הצבאי השיעי בלבנון נובעת לא רק מן היכולות הצבאיות של חזבאללה אלא גם מן הנוכחות השיעית הבולטת בתוך הצבא הלבנוני, הן בדרגי הפיקוד והן בשורות החיילים.

מחקרו הכמותני של סימון חדד נערך אומנם לפני שני עשורים, אך הוא הראה כי רובה הגדול של הקהילה השיעית בלבנון תמך בארגון הצבאי של חזבאללה ובזכותה של המפלגה להמשיך להחזיק בנשק ללא הגבלת זמן. עם זאת, רק 54 אחוזים מן המשיבים צידדו בזכותה של המפלגה להשתמש בכוח חמוש נגד המדינה (Haddad, 2006, p. 29).

אין עוררין על כך שהופעתו של חזבאללה העניקה את התנופה הרבה ביותר לתהליך המיליטריזציה של הקהילה השיעית בלבנון ולהעצמתם הפוליטית של השיעים. במובן מסוים, על אף שיח ההתנגדות וההגנה על לבנון, חזבאללה נתפס בעיני קהל השיעים כצבאה של הקהילה (עבד אל-ע'ני, 2013, עמ' 77). עם זאת חשוב להדגיש כי התחזקות הכוח הצבאי השיעי בלבנון נובעת לא רק מן היכולות הצבאיות של חזבאללה אלא גם מן הנוכחות השיעית הבולטת בתוך הצבא הלבנוני, הן בדרגי הפיקוד והן בשורות החיילים. במהלך מלחמת האזרחים השנייה היו בצבא לבנון 2,833 קצינים לבנונים. הקצינים השיעים היוו 20.9 אחוזים מהם (לעומת 15.3 אחוזים בין השנים 1958-1975). לאחר הסכם טאיף ב-1989 עמד מספר הקצינים על 2,292. הקצינים השיעים היוו 26.8 אחוזים, המרונים 30.3 אחוזים, הסונים 16.1 אחוזים והדרוזים תשעה אחוזים (Barak, 2006, pp. 87-88). שיעור הקצינים השיעים בצבא לבנון הוכפל כמעט, מ-15.3 אחוזים לפני מלחמת האזרחים השנייה ל-26.8 אחוזים במהלך העשור הראשון לאחר הסכם טאיף,

שותפות הגורל כביכול של העם הלבנוני וצבאו. שלושת המרכיבים – העם, הצבא וההתנגדות – משלימים אלה את אלה. אין מדובר בדיסוננס בין העם והצבא לבין ההתנגדות, וההוויה הלאומית של לבנון עומדת על הרמוניה ביניהן. מוחמד רעד, חבר הפרלמנט הלבנוני מטעם סיעת חזבאללה, מצדיק מציאות של דואליות הגנתית בשל המבנה הפלורליסטי של החברה הלבנונית. לשיטתו, המבנה הפלורליסטי של החברה הלבנונית אינו מאפשר התערבות חיצונית או יחסי ברית עם מדינות חזקות, אלא הדואליות ההגנתית של הצבא יחד עם המוכנות של ההתנגדות היא מרשם בדוק לשמירה על עצמאותה של לבנון ועל עמידה איתנה בפני האיומים "הציוניים-הממשיים והפוטנציאליים כאחד" (רעד, 2008, עמ' 133). על כן טיפח חזבאללה שלושה קווי פעולה:

- א. השעיית המטרה להקים מדינה אסלאמיסטית בלבנון בשלב זה. שינוי עמדה זה מצא ביטוי ב"מסמך הפוליטי" המכונן של חזבאללה מ-2009, שאינו מתייחס לכינונה של מדינה אסלאמיסטית, לא בכוח הזרוע ולא בתהליך הדרגתי.

- ב. פתיחות כלפי הקהילה הנוצרית בלבנון, בייחוד המרונית, כדי לשכך את פחדיה מפני חלופה אסלאמית. בהקשר זה חשוב להיזכר בפגישה ההיסטורית בין הפטריארך המרוני לבין חזבאללה ובהכללתם של מועמדים נוצרים ברשימה המפלגתית – שני צעדים שגולת הכותרת שלהם הייתה חתימת הסכם הבנות עם "הזרם הפטריסטי החופשי" של הנשיא מישל עאון והברית עם זרם אל-מרדה בהנהגתו של סלימאן פרנג'יה. בהקשר זה מצוין נעים קאסם כי מסמך ההבנה שהושג בשנת 2006 בין הזרם הלאומי החופשי בהנהגתו של עאון לבין חזבאללה יצר גשרים בין שתי קהילות גדולות והעניק להתנגדות לגיטימציה בהכירו בה כחלק אינטגרלי מאסטרטגיה לאומית להגנה על המולדת (קאסם, 2009, עמ' 250-251).

- ג. דגש על העשייה הלאומית של חזבאללה כצורה של התנגדות שמטרתה העיקרית היא להבטיח את שלום המולדת הלבנונית – בראש ובראשונה באמצעות מלחמת חורמה נגד הכיבוש הישראלי, ולאחר מכן באמצעות תפקודה כחומת מגן מפני "התוקפנות הישראלית". מאז הנסיגה הישראלית הייתה משימתה של ההתנגדות להגן על המולדת ולשמש תמרור אזהרה לישראל. אפילו כאשר בסוריה פרצו התקוממויות עממיות והארגונים הג'האדיסטיים החלו לפרוח, העמיד חזבאללה את עצמו כמגן הדור קיום בלבנון לנוכח האיום הג'האדיסטי (כנאענה, 2019, עמ' 237-241, 269).

הרעיונית שנדרשה לו כדי לצמצם את יריעת הג'האד. במשך כעשור וחצי חזבאללה מיצב את עצמו כהתנגדות אסלאמית המנהלת ג'האד נגד כובש זר.

השיח החדש איבד את קסמו על רקע נסיגת צה"ל במאי 2000, שהייתה אירוע היסטורי מכונן בתולדות הסכסוך באזור. אומנם נסיגה זו הייתה תולדה מובהקת של דינמיקה פנימית בחברה הישראלית בעידן הניאור ליברלי, אך הדבר אינו מבטל את העובדה שמדובר בנסיגה ראשונה של ישראל ללא תנאים, ללא הסדר וללא הסכם שלום. חזבאללה ניתב זאת כדי להציג את הנסיגה של ישראל מדרום לבנון כניצחון של ההתנגדות. עם זאת, מהלך זה חייב את חזבאללה לשכלל מחדש את השיח כדי להצדיק את המשך האחיזה בנשק חרף הנסיגה. בהקשר זה החל הארגון להציג את משנתו הדפנסית וטען כי המשך האחיזה בנשק נועד להגנה על המולדת מפני "התוקפנות הישראלית" (כנאענה, 2019, עמ' 227-231).

שיח ההתנגדות הדפנסית הפך למעשה לרעיון מנחה בשיח הפוליטי והאידיאולוגי של חזבאללה, וחזר כמעט בכל נאומיו של המזכ"ל נצראללה (Soubrier, 2013, p. 101). נעים קאסם אף מספק הצדקה פוליטית-חוקתית למציאות הדואלית הקיימת בלבנון ולצורך ההכרחי בהחרגה של חזבאללה מסמכותה של המדינה הלבנונית. לשיטתו, הכפפת ההתנגדות לסמכותה המדינית הישירה של המדינה הלבנונית כובלת את ידיה של ההתנגדות וגוזלת ממנה את יכולתה לנהל את המאבק נגד ישראל. מהלך מן הסוג של הכפפה או שילוב של ההתנגדות במדינה עלול לחשוף את לבנון ללחצים חיצוניים ולהטיל את האחריות לכל פעולה נגד ישראל על המדינה הלבנונית מבחינת החוק הבינלאומי, בשעה שגם כך הזירה הבינלאומית נוטה לטובת ישראל. המשך המציאות הדואלית של התנגדות לעומת מדינה משחרר את ידיה של הראשונה מהמחויבויות הפוליטיות של המדינה ומעניק לה חופש פעולה (קאסם, 2009, עמ' 166-167).

בעקבות נסיגתה החד-צדדית של ישראל ומלחמת לבנון השנייה גיבש חזבאללה שיח לאומי הכולל שלושה מרכיבים: "העם, הצבא וההתנגדות" (אל-לק'יס, 2022; ביזי, 2006, עמ' 658). שיח לאומי חדש זה הציב את ההתנגדות לישראל בלב הקונצנזוס הפוליטי הלאומי בלבנון, תוך קישור בין לגיטימציה עממית (דמוס) לבין לגיטימציה מוסדית (הצבא). מתוך מודעות לחששות הקיימים בקרב פלחים בחברה הלבנונית בדבר ההתעצמות הצבאית של חזבאללה והמשנה האסלאמיסטית כאחת, הארגון טווה שיח חדש. שיח זה היה מותאם לחששות וחיזק את המרכיב הדפנסיוני ואת



למשבריות כרונות, אולם קשה לומר כי זהו ביטוי לווייתור על המאבק נגד מדינת ישראל (בלקז, 2006, עמ' 46). בה בעת, השמטת התביעה לכינון משטר אסלאמיסטי אינה מבטאת בשום פנים ואופן ויתור על האידיאולוגיה האסלאמיסטית מצד חזבאללה, שכן מהלך כזה מנוגד לכללים שבו (כנאענה, 2019, עמ' 236-237). החוקר הפאן-ערביסט עבד אל-אלה בלקז, שאינו מסתיר בחיבוריו את אהדתו כלפי חזבאללה, מאשר כי הפרגמטיות שהארגון מפגין, הן בדפוסי התנהגותו הפוליטיים והן בפעילותו הצבאית, אין משמעה ויתור על היסודות האידיאולוגיים שעליהם הוקם הארגון. חזבאללה נותר מחויב לשני הרעיונות – הקמת משטר אסלאמיסטי והמשנה של שלטון חכם ההלכה, כך גם באשר לראיית המאבק נגד ישראל (בלקז, 2000, עמ' 58-60). המאבק נגד ישראל הוא מאבק ציוויליזטורי, דתי ולאומי, שמטרתו לא רק שחרור דרום לבנון אלא דחיית כל הסדר מדיני וחיסול המפעל הציוני. בלקז קובע כי אלה הן מוסכמות המעוגנות בעצם קיומו של חזבאללה, והתנהגותו הפרגמטית אין בה משום התמתנות או רויזיה עקרונית, אלא התחשבות פרגמטית במציאות הקיימת (בלקז, 2000, עמ' 60-61).

האידיאולוגיה הטוטליטרית, האובססיה לנשק והארסנל שבנה הארגון אינם מותרים מקום לספק באשר למחויבות האידיאולוגית של הארגון למאבק נגד ישראל. בהקשר זה מוזכרת חשיבותו של המסמך שפרסם חזבאללה בשנת 2009, הקרוי גם "המסמך הפוליטי". התיקון שנערך במסמך התייחס לסוגיית החלופה השלטונית למשטר העדתי בלבנון, אולם לא ביטא שינוי כלשהו באשר למאבק נגד ישראל. כמו כן, במסמכים שפרסם הארגון בשנים 1985 ו-2009 נאמר במפורש כי מטרת המאבק נגד ישראל היא אחת – השמדתה. התפיסה הזו, הרואה במאבק עם ישראל מאבק הכרעתי, לא השתנתה בין המסמך של 1985 לבין זה של 2009. ישראל מוצגת במסמך של 1985 כ: "חוד החנית של ארצות הברית בעולמנו המוסלמי והיא אויב כובש שחובה להילחם בו [...] על כן העימות עם הישות העולם". חייב להסתיים בחיסול קיומה מן העולם (אל-סייד, ל"ת, עמ' 44). לשונו של המסמך משנת 2009 אינה שונה: "וכאן נופלת על כתפיה של האומה ועל עמיה האחריות ההיסטורית לא להכיר בישות הזו. יהיו הלחצים והאתגרים אשר יהיו, [ועל האומה] להמשיך את המאבק למען שחרור כל האדמה הכבושה ולמען השבת כל הזכויות הנגזלות, יאריך הזמן ככל שיאריך ותגדלנה ההקרבות ככל שתגדלנה" (קאסם, 2009, עמ' 496-497).<sup>8</sup> ציטוט דבריו של השיח' נעים קאסם רק מאשש מסקנה זו. ברוח זו אומר קאסם כי ההתנגדות קמה כריאקציה לכיבוש

כתנועה פוליטית וכארגון צבאי מייצג חזבאללה תנועה אידיאולוגית-דתית אסלאמיסטית-טוטליטרית, אשר תפיסת עולמה היא סלע קיומה. תהליך הלבנוניזציה שעבר הארגון מאז שנות ה-80 אינו סותר את הדבקות בשתי מטרות-העל שלו: מאבק הכרעתי נגד מדינת ישראל והקמת משטר אסלאמיסטי בתחומי לבנון. הווייתור על מטרות-העל של הארגון פירושו מחיקת המהות של חזבאללה עצמו כתנועה אסלאמיסטית-טוטליטרית. לפיכך הפרגמטיות המאפיינת את הארגון, הן בווייתור על כינון משטר אסלאמיסטי והן בהגדרת הייעוד של ארסנל הנשק האדיר של הארגון כהגנתי, באה במסגרת מהלך מתוחכם. על פי פאיז קזי, המסמך הפוליטי של 2009 קבע את המציאות שנקבעה בהסכם דוחה 2008. המסמך מתנה את כינונה של דמוקרטיה אמיתית בביטול המשטר העדתי, ועד שיבשילו התנאים לכך יש להקים דמוקרטיה הסדרית, שבמסגרתה ניתנת לחזבאללה הפריבילגיה לשתק כל מהלך של השלטון המרכזי שיש בו משום איום על מעמדו של הארגון במדינה. חזבאללה מעולם לא הכריז על התנערותו מרצונו להקים משטר אסלאמיסטי, וודאי שמעולם לא התנער מהמחויבות האידיאולוגית והפוליטית למשנה של שלטון חכם ההלכה. התנועה מתנה את כינונו של משטר אסלאמיסטי בהימצאותו של רוב הרוצה בכך, או כפי שנאמר במסמך של 1985 – אם תינתן לבני עמנו אפשרות לבחור באופן חופשי את צורת השלטון בלבנון, הוא לא ירצה בחלופה מלבד האסלאם (קזי, 2013, עמ' 65-67).

**התפיסה הזו, הרואה במאבק עם ישראל הכרעתי, לא השתנתה בין המסמך של 1985 לבין זה של 2009. ישראל מוצגת במסמך של 1985 כ: "חוד החנית של ארצות הברית בעולמנו המוסלמי והיא אויב כובש שחובה להילחם בו [...] על כן העימות עם הישות חייב להסתיים בחיסול קיומה מן העולם".**

התכלית של מהלך זה היא בראש ובראשונה לנטרל מבפנים את היריבים שחוששים מפני תיאוקרטיה, ולהצדיק את המשך האחיזה בנשק מחוץ לסמכותה של המדינה. האסטרטגיה של האיזונים שמלווה את הארגון מאז סיום מלחמת האזרחים השנייה מבטאת אומנם תהליך מסוים של פרגמטיות, אך אין מדובר בהתמתנות של ממש. באותה נשימה, המשך האחיזה בנשק הוא אמירה עוצמתית שמצביעה על דבקות הארגון במטרותיו. האיזון בין השמירה על קיומה של המדינה הלבנונית לבין המשך האחיזה בנשק הוא נוסחה פרגמטית המובילה

הקרקע לחזרתו של אל־מהדי, שהרי עם שובו הוא עתיד למצוא נקודת מוצא עוצמתית המתגלמת בהתנגדות האסלאמית כדי לממש את החזון המשיחי במלואו. על כן, כל פגיעה בהתנגדות או החלשתה כמוה כהחלשת המפעל המשיחי של אל־מהדי (מג'לת בקית אללה, 2023, עמ' 64, 82).

שלוש מגמות מכשירות את הקרקע ומבשרות על בואו של אל־מהדי: הופעתה של ההתנגדות האסלאמית בלבנון, התעוררות העוינות ליהודים ונטישת הניטרליות והפסיביות. אל־מוסוי כתב כי מי שחפצה נפשו להישבע אמונים לאל־מהדי חייב מבחינה דתית ומוסרית לנטוש את הפסיביות והניטרליות ולהתייבב לצידם של המדוכאים, וכי מי שאינו מתאים את עצמו לג'האד בעולם הזה לא יזכה להיות מתומכיו של אל־מהדי בעולם הבא (מג'לת בקית אללה, 2023, עמ' 83). תפיסה זו היא מרכיב מכונן בעיצוב הראייה הדטרמיניסטית לגבי ישראל. באחד מנאומיו השנה התייחס נצראללה בביטול להיבט המשיחי במאבק נגד ישראל.<sup>10</sup> באותה נשימה הוא הדגיש את המחויבות להמשך המאבק נגד ישראל עד להשמדתה, ללא כל זיקה לתפיסה אסכטולוגית או נבואית. נצראללה תיאר את ישראל כגידול סרטני שמטבעו מייצר מכאובים ומלחמות, כל ה"פְּתָנוּת" (فَتْنة) שידע האזור הזה מקורן בעצם קיומה של ישראל, ולכן יש לפעול יום ולילה כדי לעקור מן השורש את הגידול הזה.<sup>11</sup> לאור מכלול תובנות אלה, המאבק נגד ישראל הוא אכן כלי למוביליות פוליטית, אולם היה ונותר אבן יסוד בקיומו של חזבאללה ובחזונו האידיאולוגי והדתני של הארגון השיעי.

עבור חזבאללה השיח של "קורי עכביש" אינו דפוס של לוחמה פסיכולוגית אלא ביטוי לשכנוע פנימי של הארגון באשר ליכולתו להנחית על ישראל מהלומת מחץ (הראל ויששכרוף, 2008, עמ' 443).<sup>12</sup> מגמה זו משתקפת ביתר שאת בהתייחסותו של נעים קאסם למאזן הביניים של המאבק נגד ישראל. מלבד הצגת הנסיגה הישראלית כהשגת היעד של שחרור אדמת מולדת כבושה, השיח נעים קאסם מונה חמישה הישגים נוספים של ההתנגדות לישראל, לפי הסדר הבא: הראשון, ההתנגדות הבליטה את היכולת הפוטנציאלית הטמונה באומה להתנגד לכיבוש. השני, העלאת המורל נוכח התסכול ואובדן האמון ביכולת העצמית, מה שאפיין את המרחב הזה במשך עשרות שנים. השלישי, החייאת רוח ההתנגדות בקרב העם הפלסטיני. הרביעי, הכשלת הפרויקט של "המזרח התיכון החדש". החמישי, ההתנגדות העבירה את לבנון מהמרחב של המדינה החלשה למרחב של המדינה החזקה והאיתנה (קאסם, 2008, עמ' 11). ההימנעות של חזבאללה מפתיחת מלחמה כוללת נגד ישראל בעימות הנוכחי מהדהדת גם תפיסת עולם

הישראלי וכי היא תמשיך להיאבק כל עוד הכיבוש קיים, שהרי ההתנגדות קמה על יסוד האמונה שניתן להשמיד את הכיבוש. קאסם מבחיר כי ההתנגדות תמשיך להחזיק בנשקה כל עוד ישראל קיימת, כי גם אחרי הנסיגה מדרום לבנון ישראל נותרה האיום העכשווי והעתידי על לבנון (קאסם, 2009, עמ' 450).

ברוח דברים אלה הציג נצראללה לא פעם ראייה דומה. בנאומו ביום האזכרה השנתי לזכרו של סמיר קונטאר בשנת 2015 הציג שני טיעונים לוגיים באשר לישראל. הראשון טוען כי ישראל היא גורל שאין מנוס מפני דו־קיום עימו ויש לקבל את עובדת קיומה, עם כל מה שמשמע מכך לגבי כניעה בפניה וקבלת התכתיבים שלה. לעומת זאת קיימת הלוגיקה של ההתנגדות, שאותה הוא מכנה הלוגיקה הדטרמיניסטית, שלפיה כיליונה של ישראל הוא תוצאה דטרמיניסטית של ההיסטוריה כי סופו של כל כיבוש, יאריך ימים ככל שיאריך, הוא להגיע לקיצו.<sup>9</sup>

ההרתעה כלפי ישראל היא אומנם שיקול דוקטרינרי במאבק נגדה, אולם לא היחיד. המשך ההתנגדות קשור בטבורו במחויבות העקרונית כלפי העם הפלסטיני, שהרי הדוקטרינה המנחה היא זה הרואה בישראל איום עכשווי ועתידי על פלסטין ועל האזור כולו – דבר המחייב להתנגד לו ולהילחם נגדו עד הכרעתו (קאסם, 2009, עמ' 448). המחויבות הבלתי מעורערת למאבק נגד ישראל משתקפת נאמנה בתהליך ההכשרה של הלוחמים הנשען על יסודות דתיים, אידיאולוגיים וצבאיים. הכוח הלוחם של חזבאללה אינו מקבל רק הכשרה צבאית, אלא היא באה לאחר תהליך שיטתי של אינדוקטרינציה דתית־אידיאולוגית קוהרנטית וטיפוח המודל המרטר־החוסייני כמודל השראה הלכה למעשה. ביסוד הכשרה זו וטיפוח המודל החוסייני עומדת ההזדהות עם הבעיה הפלסטינית והמקומות הקדושים. המאבק נגד ישראל, השבת הזכויות לעם הפלסטיני ושחרור המקומות הקדושים ובראשם ירושלים הם האנלוגיה העכשווית למאבק של אל־חוסין בן עלי נגד הרודנות, העריצות והעושק (בלקז, 2006, עמ' 44-45; פיאד, 2000, עמ' 74-75; קאסם, 2009, עמ' 69-74).

היבט נוסף וחשוב מאוד בעיצוב עולמו הפוליטי והאידיאולוגי של חזבאללה, שאין להתעלם ממנו, הוא ההיבט המשיחי במאבקו של חזבאללה נגד ישראל. כתנועה אסלאמיסטית המחויבת לאידיאולוגיה המהפכנית של שלטון חכם ההלכה מחויב חזבאללה למה שמזכירו עבאס אל־מוסוי קרא "עול תשלום מס הכשרת בואו של אל־מהדי", והג'האד נגד ישראל הוא שיכשיר את הקרקע לשובו של אל־מהדי. "ההתנגדות האסלאמית" בלבנון היא מעין מפעל המכשיר את

עוצמותיה להישג בפוליטיקה הממסדית של לבנון. אותה תפיסה הקושרת את המשך האחיזה בנשק בכינונה של המדינה החזקה והצודקת הוצגה על ידי השיח' נעים קאסם, שהדגיש כי ההתנגדות אינה מנוגדת לצבא או למדינה אלא היא משלימה את הצבא ומהווה משענת למדינה. קאסם רומז כי התנאי לווייתור על העוצמה הצבאית של ההתנגדות הוא הסכמה לבנונית על כינונה של המדינה החזקה והצודקת (קאסם, 2008, עמ' 12). יממה לאחר המתקפה הרצחנית של חמאס ב-7 באוקטובר 2023 פתח חזבאללה במערכת התשה מוגבלת נגד ישראל, ללא שום התגרות מצידה ובניגוד מוחלט לדוקטרינה הדפנסיונית, שעליה הוא מבסס את הלגיטימציה להמשך האחיזה בנשק מחוץ לסמכותה של המדינה. הטענה כי השתתפותו של חזבאללה בלחימה היא בגדר מס שפתיים שהוא משלם למאבק הפלסטיני היא למעשה משאלת ליבם של הטוענים יותר מאשר מהות המעורבות של חזבאללה. ההצטרפות ללחימה היא אמירה חד-משמעית ומובהקת בדבר המחויבות של חזבאללה למאבק נגד ישראל ודבקות במימוש שליחותו להנחית עליה תבוסה מערכתית.

תהליך ה"לבנוניזציה" שידע חזבאללה אינו מדלל בהכרח את המחויבות האידיאולוגית למלחמת חורמה נגד ישראל. השיקולים הפנימיים הנוגעים למדינה הלבנונית אכן קיימים, אולם אינם מערערים כהוא זה על המחויבות הדתית והאידיאולוגית למאבק נגד ישראל. המערכה שפתח חזבאללה נגד ישראל נועדה להעביר שלושה מסרים לקהל תומכיו ואויביו כאחד. ראשית, חזבאללה מחויב למאבק נגד ישראל, מחויבות עקרונית הנובעת מראייה כי המאבק נגד ישראל מאבק הכרעתי. שנית, חזבאללה אינו מעוניין בשלב זה במלחמה כוללת נגד ישראל מתוך התחשבות מובהקת באילוצים הפנים-לבנוניים, על כן הוא פתח במערכת ההתשה, שהיא חזית תומכת ומטרתה להתיש את הצבא והכלכלה בישראל. שלישית, האופציה של מלחמה כוללת תהיה תגובה מצד חזבאללה למתקפה כוללת של ישראל.<sup>16</sup> ההשתתפות של חזבאללה במערכת אינה סמלית, ועל כך יעידו הן מספר ההרוגים שספג עד כה והן ממדי ההרס בכפרים בדרום לבנון. מחיר הדמים וההרס בדרום לבנון אינו מותר מקום לספק באשר למחויבותו של חזבאללה למאבק מתמשך נגד ישראל עד לנקודת הכרעה והקרסה.<sup>17</sup>

### לבנון אחרי 2008: הגמוניה שיעית בפועל

מאז החתימה על הסכם דוחה בשנת 2008 נהנית הזרוע הצבאית של חזבאללה מעליונות צבאית ללא עוררין, כפי שהודגם באירועי מאי 2008 בביירות. בראשית מאי 2008 קיבלה ממשלת לבנון שתי החלטות: לפרק

אידיאולוגית-אסטרטגית, המתבססת על העמדה שלפיה המשך המאבק נגד ישראל יוביל בסופו של דבר לקריסתה הפנימית של ישראל כמדינה, כצבא וכמרקם חברתי. בדומה לתנועות אסלאמיסטיות אחרות, חזבאללה מאמין כי סופה של ישראל הוא בבחינת דטרמיניזם אלוהי והתפתחות טבעית של ההיסטוריה. המאבק המתמשך נגד ישראל בסיוע החולשות המבניות-הפנימיות של ישראל יוביל בסופו של דבר לקריסתה. הרעיון של החולשות הפנימיות והקריסה העצמונית של ישראל אינו חדש, והוא עלה בעבר בקרב חוגים פאן-ערביים כשם שהוא עולה כעת מצד חוגים אסלאמיסטיים (אל-תמימי, ל"ת, עמ' 28-29). החידוש התבטא בכך שנצאללה היה משוכנע שההתמדה במאבק נגד ישראל והנחתת מהלומות מתמשכות יזרזו את ההתמוטטות העצמונית של ישראל. חולשותיה הפנימיות של ישראל אינן תולדה של התלות הקיומית במעצמה זרה או בהיותה מדינה נטולת יסודות של מדינה בשל אופייה המיליטריסטי של החברה, לפי ניתוח זה, אלא הן נובעות מרצף של תמורות המזרזות התפרקות פנימית. תמורות אלה קשורות בהווה הפנימית של ישראל ובמאבק עם העם הפלסטיני. בהקשר פנים-ישראלי זה מנה נצאללה ארבע תמורות: משבר המנהיגות הפוקד את ישראל מאז מותו של אריאל שרון, הפרגמנטציה הפנימית של החברה הישראלית, אובדן הרוח הפטריוטית-הציונית בחברה ואובדן כושר ההתרעה של צה"ל.<sup>13</sup> באשר למאבק עם הפלסטינים, שתי המגמות – הפרת האיזון הדמוגרפי לטובת הפלסטינים לצד העמידה האיתנה של העם הפלסטיני (אל-חצ'רי, 2007, עמ' 164)<sup>14</sup> – יוצרות מומנטום בלתי נמנע, לשיטתו של נצאללה, של קריסה פנימית בלתי נמנעת של מדינת ישראל. תפיסה זו בהחלט תורמת להמשך האחיזה של חזבאללה בנשק ובמאבק נגד ישראל, שהרי התוצאה הסופית של מאבק זה תהיה הכרעתה של ישראל.

במקביל להדגשת הרעיון המנחה של הנשק הדפנסיוני, האחיזה בנשק הוצגה ככורח הנגזר מחולשתו של הממסד המדינתי אך גם כחלופה להיעדרות של המדינה הרצויה, זו המגינה על אזרחיה ומקיימת שלטון צדק.<sup>15</sup> אמירה זו מבטאת יותר מכול את הזיקה האורגנית בין תחושות הקיפוח וההדרה המפעמות בקרב השיעים לאובססיה לנשק מצד חזבאללה. קשירת האחיזה בנשק לאי-קיומה של מדינה מתוקנת וצודקת מלמדת בבירור על תחושות התסכול המלוות את השיעים מאז החתימה על הסכם טאיף. השיעים יצאו ממלחמת האזרחים כקהילה העוצמתית ביותר הן מבחינה דמוגרפית, הן מבחינה צבאית והן מבחינה המוביליות הפוליטית, אולם אף אחת מחוזקות אלה לא אפשרה לקהילה לתרגם את

החפוזה במאי 2000 הובילו את חזבאללה לשנות את ההצדקה שלו כך שתכלול את שחרור חוות שבעא (הר דוב) ומתן כוח הרתעה ללבנון לנוכח "התוקפנות הישראלית" (Kaufman, 2002, pp. 576-595). הנסיגה של צה"ל בשנת 2000, יחד עם תוצאותיה של מלחמת לבנון השנייה של 2006 והסכם דוחה של 2008, הפכו את חזבאללה לכוח הבלתי מעורער בזירה הפוליטית בלבנון. מאז נהנה חזבאללה מעוצמה שאפשרה לו להכתיב מהלכים פוליטיים, או לפחות לסכל את מהלכיהם של כל יריביו.

כל ממשלה לבנונית מאז 2008 התבססה על עקרון "השליש החוסם", או שעמדו בראשה ראשי ממשלה בגיבוי חזבאללה. אפילו בתקופת ממשלת סעד אל-חרירי שלט חזבאללה בתהליך קבלת ההחלטות. מאז 2005 התקיימו בלבנון ארבע מערכות בחירות לפרלמנט. חרף העובדה כי שתיים מהן (2005 ו-2009) הובילו לניצחון של 'מחנה ה-14 במאסר' קבע הסכם דוחה תקדים, בהעניקו את "השליש החוסם" לגוש ה-8 במאסר בראשות חזבאללה. בבחירות בשנת 2005 זכה גוש ה-14 במאסר ב-67 מנדטים, ואילו קואליציית ה-8 במאסר זכתה ב-57 בלבד.

לבחירות אלה נודעת חשיבות יתרה לנוכח שלושה גורמים:

- החלטת מועצת הביטחון 1559, שקראה לנסיגה של כל הצבאות הזרים מאדמת לבנון ולפירוק המיליציות.
  - רצח רפיק אל-חרירי, שהתרחש לאחר מכן והוביל בהמשך לנסיגת צבא סוריה מלבנון.
  - נסיגת צבא סוריה ושיבת המנהיג הנוצרי מישל עאון מן הגלות (Haddad, 2005, p. 306).
- עם זכייתו של מחנה ה-14 במאסר האנטי-סורי בראשות סעד אל-חרירי ב-67 מנדטים הקים פואד סיניורה ממשלה שזכתה באמונם של 92 חברי פרלמנט, והייתה הראשונה שכללה נציגי חזבאללה מאז החתימה על הסכם טאויף ב-1989 (Haddad, 2005, pp. 327-328). מהלך זה נעשה לא רק על מנת לחולל שינוי פוליטי או חקיקתי אלא יותר מכך – הוא שיקף חשש מוחשי מן ההשלכות של נסיגת צבא סוריה מלבנון ונועד לשמש מעצור פנימי לכל החלטה שעלולה לקרוא תיגר על ה"קונצנזוס" באשר למעמד חזבאללה כארגון צבאי. ממשלתו של סיניורה שותקה לאחר ששני שרים שיעים התפטרו בעקבות מלחמת לבנון השנייה, ושביתה ממושכת השביתה למעשה את כל הממשל עד 2008 וחתימת הסכם דוחה. כל ממשלה שקמה בלבנון מאז כפופה לעקרון השליש החוסם, המבטיח לחזבאללה השתתפות בתהליך קבלת ההחלטות (Berti, 2011, p. 956). תוצאות הבחירות ב-2009 לא היו שונות בצורה

את רשת התקשורת של חזבאללה ולפטר את קצין הביטחון של שדה התעופה של ביירות, שנחשב מקורב לחזבאללה. בתגובה נחרצת, חזבאללה יחד עם אמל ועם מיליציות המפלגה הסורית הסוציאל-לאומנית (PPS) השתלטו על ביירות ותקפו כפרים דרוזיים בהר הלבנון. היה זה העימות הפנימי החריף ביותר שידעה לבנון מאז תום מלחמת האזרחים בלבנון ב-1989. לא זו בלבד, הייתה זו הפעם הראשונה שבה הפנה חזבאללה את כוחותיו הצבאיים נגד קהילות לבנוניות אחרות (Abisaab, 2014, p. 144). חסן פד'אללה היטיב לתאר את ההשלכות של הסכם דוחה כפי שנתפסו מנקודת מבטו של חזבאללה. אליבא דחזבאללה, הסכם דוחה הוא מעין אינטרפרטציה מתקנת עוולות של הסכם טאויף משנת 1989, משום שהסכם דוחה הניח את היסודות הממשיים לדמוקרטיה הסדרית. זאת ועוד, הסכם זה עיגן את המציאות הדואלית של "צבא ההתנגדות" לצד צבא המדינה (ולא במקומו). הוא קבע את השיח המשולש של "צבא, עם והתנגדות" כשיח הומוגני במדינה הלבנונית, וכל מי שיצא נגדו נחשב לבוגד במולדת (פד'אללה, 2015, עמ' 202-203).

בעקבות הבליץ של חזבאללה הגיע הסכם דוחה, שעל פיו האופוזיציה בראשות חזבאללה קיבלה באותה שנה זכות וטו על החלטות הממשלה המרכזית. ההסכם התייחס לבחירת נשיא חדש ולתיקון חוק הבחירות, אך הסעיף החשוב עסק בהקמת הממשלה. ההסכם קבע כי חזבאללה ובעלי בריתו יקבלו בממשלה תפקידים של קצת יותר משליש מן השרים. חזבאללה ובעלי בריתו קיבלו 11 תפקידי שרים, הנשיא קיבל שלושה ואילו הקואליציה קיבלה 16 תפקידי שרים. בהתאם לכך נקבע כי כל החלטות הממשלה החשובות צריכות להתקבל ברוב של שני שלישים, כלומר לחזבאללה ולבעלי בריתו ניתנה אפשרות להטיל וטו על כל החלטה של הממשלה. מאז נוצר תקדים שמעניק לחזבאללה ולבעלי בריתו את מה שקרוי "השליש החוסם", משום שעל פי החוקה יש צורך ברוב של שני שלישים מחברי הממשלה כדי לקבל החלטה (Hajjar, 2009, pp. 270-271).

שנתיים קודם לכן, במלחמת לבנון השנייה, התברר כי חזבאללה הוא כוח צבאי מהותי, כזה שהיה מסוגל לעמוד בפני הסתערות של הצבא הישראלי ולשגר טילים אל עומק צפון ישראל בלי הפסקה במשך יותר מחמישה שבועות של לחימה. הארגון הצבאי של חזבאללה היה המיליציה היחידה שלא פורקה מנשקה לאחר תום מלחמת האזרחים השנייה ב-1989. המאבק נגד הכיבוש הישראלי של חלק מדרום לבנון נוצל בידי חזבאללה להצדקת ההפרה היוצאת דופן הזו של ריבונות המדינה. הנסיבות החדשות שנוצרו בעקבות הנסיגה הישראלית

(2016). כוחו הפוליטי של חזבאללה נעוץ אפוא ביכולתו לשתק את הזירה המדינית הלבנונית, הן בדרך צבאית והן דרך שיח לאומי המציג כל התנגדות לחזבאללה כניסיון לערער את הקונצנזוס הלאומי הלבנוני. הסכם הגז מ-2022, המחלק את שדות הגז הסמוכים לגבול בין ישראל ללבנון, היה קו פרשת מים היסטורי. אומנם העניין של ישראל בהסכם משקף את האינטרסים האסטרטגיים והכלכליים שלה, וההסכם מעניק לישראל יתרונות ברורים במישור האסטרטגי, אך אין זה סותר את העובדה שהוא משקף במידה רבה את הסטנדרטים והתנאים שנקבעו בידי חזבאללה. ראשית, ההסכם מבוסס על ניתוק מוחלט בין הגבול הימי לגבול היבשתי, בעקבות ההסתייגויות של חזבאללה בנוגע לקו הכחול ששרטט האו"ם. שנית, הוא נחתם בלי כל טקס, ולא יהווה בשום פנים ואופן שלב ראשוני בתהליך מדיני המוביל לקראת נורמליזציה בין שתי המדינות בנוסח הסכמי אברהם. שלישית, הישראלים מאמינים שהם ייתרו ויתורים גדולים יותר.

בניתוח של חוקרות המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) נטען כי ההסכם הוא הכרה בכך שקו 23, שלבנון תשלוט בו כעת שוב, משמש כקו הגבול. מכיוון שכך, הרי שישראל ויתרה על שליטה ברובו הגדול של השטח בן 860 הקילומטרים הרבועים שהיה שנוי במחלוקת (בניגוד לעבר, אז הייתה מוכנה לוותר רק על 55 אחוזים). עם זאת, רוב השטח שעליו ויתרה ישראל נמצא במים כלכליים ולא במים טריטוריאליים (המשתרעים למרחק 12 מייל מן החוף). למרות ההתחייבות הלבנונית לא לערוך שינויים כלשהם בנקודת ההתחלה של הגבול לעומק חמישה קילומטרים והסכמתה שישראל תקבל פיצוי בעד הפקת גז בשדה קאנא, החוצה את קו 23 אל תוך השטח הישראלי, לא היה די בשתי הסתייגויות אלה למנוע הסכם; ישראל קיבלה את קו 23 כפי שהוצג על ידי לבנון (מזרחי ושרביט ברוך, 2022, עמ' 2-3). ההסכם הוא אפוא סממן ברור להגמוניה של הקהילה השיעית, שגדלה במידה ניכרת מאז החתימה על הסכם דוחה ב-2008. לסיכום סוגיה זו אפשר לומר כי כל הממשלות שניהנו בלבנון מאז הסכם דוחה ועד ימינו קמו בגיבוי של חזבאללה, או לכל הפחות לא עוררו התנגדות מצידו. בהקשר זה ראוי לציין את ממשלתו של ד"ר חסאן דיאב שקמה בתחילת 2020, בעקבות פרוץ המחאה האזרחית בלבנון על רקע כוונת הממשלה להטיל מס על האפליקציה ווטסאפ. החידוש הבולט ביותר בממשלה זו היה הייצוג הנשי חסר התקדים שנכלל אי פעם בממשלה בעולם הערבי. שש נשים בתפקידי שרה, כולן ללא כיסוי ראש. יתרה מזו, בפעם הראשונה מונתה אישה (זינה עכר) לתפקיד שרת ההגנה. הקמתה של

משמעותית מתוצאות אלה, ומחנה ה-14 במאסר זכה בהן ב-71 מנדטים, לעומת 57 מנדטים לקואליציית ה-8 במאסר (Harnisch, 2009).

בבחירות 2018 נחלו חזבאללה ובעלי בריתו ניצחון סוחף וגרפו 71 מנדטים, לעומת 48 שקיבל מחנה ה-14 במאסר. בבחירות אלו הצליח חזבאללה להקיף את הזירה הפוליטית הסונית עם בחירתם של כמה מבעלי בריתו הסונים. בבחירות 2022, שנערכו לאחר המחאה האזרחית שפרצה ב-2019, הפיצוץ שאירע בנמל ביירות ומשבר כלכלי צמצמו את כוחן של המפלגות הנוצריות, בעלות הברית של חזבאללה, אך בה בעת שמרו המפלגות השיעיות על מעמדן הייצוגי בקרב מצביעיהן. אומנם המחאה האזרחית חיזקה את הפלגות על חשבון הזרם הפטרייטי החופשי (FPM) והובילה לבחירתם של כמה מסמלי המאבק האזרחי, אך ספק אם התוצאות יקעקעו את הפרדיגמה שנקבעה בהסכם דוחה ויאפשרו הקמת ממשלה לבנונית שחזבאללה אינו תומך בה. חזבאללה גם הצהיר על כוחו דרך תיקון שנעשה בחוק הבחירות הלבנוני ב-2017. תיקון זה, המעיד על כוחה הפוליטי הגובר של הקהילה השיעית בלבנון, הנהיג שני חידושים: ייצוג יחסי חלקי והצבעה מתעדפת. הצבעה מתעדפת מעניקה לכל בוחר את הזכות להצביע בעד רשימת מועמדים וגם בעד "מועמד מועדף" בתוך המחוז (כפי שמוגדר בחוק הבחירות הלבנוני החדש מ-2017).<sup>18</sup> כפי שידוע היטב, שתי המפלגות השיעיות היו אחראיות לתיקון בנוגע לייצוג היחסי; היה זה סוד גלוי שהן העדיפו את השיטה הזו, בבקשן להפוך את לבנון למחוז בחירה אחד שישקף את יתרון הדמוגרפי. בדומה לכך ההצבעות המתעדפות היו אמורות, בין השאר, לאפשר להן להשפיע על התוצאות לטובת המועמדים הסונים במחוזות שבהם יש לשיעים כוח אלקטורלי ניכר. הצבעה מתעדפת גם סייעה להפיג את חששות המפלגה הנוצרית ולמנוע ממצביעים מוסלמים לקבוע את תוצאות הבחירות במחוזות שבהם יש רוב מוסלמי. כך הועילו שני המרכיבים החדשים בחוק מ-2017 לשתי המפלגות השיעיות ולבעלות בריתן הנוצריות גם יחד.

בחירת מישל עאון לנשיא ב-2015 הייתה כשלעצמה מהפך חשוב שביצע חזבאללה. 16 חודשים לאחר תום תקופת כהונתו של הנשיא מישל סלימאן נבחר עאון ברוב של 83 (עם נוכחים, 36 נמנעים ושמונה קולות פסולים) – למרות התנגדותם העקרונית של חברי מחנה ה-14 במאסר, ולאחר 45 ישיבות שבהן לא הצליח הפרלמנט לבחור נשיא חדש. התמדתם העיקשת של חזבאללה ובעלי בריתו הובילו לבסוף לבחירתו של עאון, כאשר המערכת הפוליטית הלבנונית עמדה בפני שתי אפשרויות – עאון כנשיא או שיתוק מדיני (Cambanis, 2017).



על איזונים עדתיים ברמת הפיקוד, במקביל להצגת דוקטרינה צבאית לאומית ממלכתית, שהתבססה על שני עקרונות מרכזיים: ההגנה על המולדת מפני כל תוקפנות חיצונית והגדרת ישראל כאיב הכובש חלקת מולדת וחובה להילחם נגדו (Soubrier, 2013, p. 103). מאז נסיגת צה"ל מרצועת הביטחון ניצבה לבנון בפני ארבעה משברים מעוררי חוסר יציבות פנימית, בעקבות מהלכים שבהם חזבאללה הפעיל את כוחו הצבאי הן כלפי פנים והן כלפי חוץ. כל המשברים שנוצרו על רקע הפעילות הצבאית של חזבאללה מ-2006 עד 2023 לא הניאו את הצבא מעמדתו הניטרלית והפסיבית. מלחמת לבנון השנייה ב-2006 הייתה המבחן הראשון לאחר הנסיגה של צה"ל, אך ההשתלטות האגרסיבית על עיר הבירה ביירות במאי 2008 הייתה המבחן החשוב ביותר של יחסי הצבא הלבנוני עם חזבאללה, אם כי הצבא לא התערב בה כלל וכלל. ההשתלטות על ביירות הייתה הפעם הראשונה שבה הכוח הצבאי של ההתנגדות הופנה כלפי פנים, והדבר המחיש יותר מכול את עומק המשבר הכרוך בקיומם של שני ארגונים צבאיים על אדמת לבנון. מהלך זה הראה כי המשבר הוא דו-ממדי ואינו מסתכם בקיומו של ארגון צבאי הקורא תיגר על סמכותו של הצבא הלאומי, אלא האתגר בא מצד ארגון צבאי בעל צביון עדתי-שיעי מונוליטי. עובדת היותו של חזבאללה ארגון כזה מעוררת אנטגוניזם מכיוון שהשכנות הסוניות של לבנון היו יעד המתקפה, והמהלך נתפס בעיני רבים כהשפלה קולקטיבית של הסונים בלבנון (Soubrier, 2013, p. 106). עם פרוץ ההתקוממות בסוריה ניצבה לבנון בפני משבר משמעותי ביותר וכניסת כוחות חזבאללה לסוריה מאז 2013 העמידה את השלום האזרחי בפני איום של ממש, אולם גם מהלך זה של חזבאללה לא זכה לתגובה מצד הצבא (Nerguizian, n.d., p. 2). גם הצטרפותו של חזבאללה באוקטובר 2023 למלחמה נגד ישראל ופתיחת מערכה מוגבלת בצפון לא שינתה את הגישה הפסיבית של הצבא הלבנוני.

**מתוך האנדרלמוסיה של מלחמת האזרחים השנייה יצאה הקהילה השיעית בלבנון כקהילה העוצמתית ביותר בזירה הפנים-לבנונית. המיליטריזציה ויחסי הברית שנרקמו עם סוריה ואיראן מיקמו את הקהילה השיעית במוקד העוצמה הפוליטית והצבאית בזירה הלבנונית.**

מתוך האנדרלמוסיה של מלחמת האזרחים השנייה יצאה הקהילה השיעית בלבנון כקהילה העוצמתית ביותר בזירה הפנים-לבנונית. המיליטריזציה ויחסי הברית שנרקמו עם סוריה ואיראן מיקמו את הקהילה השיעית

ממשלת טכנוקרטים עם צביון נשי מובהק רק מלמדת על הפרגמטיות של חזבאללה, שמסתפק בשלב זה בשליטתו במערכת השלטון ללא כפייה כלשהי של אמות המידה הרעיוניות או האידאולוגיות הנגזרות ממשנתו האסלאמיסטית.<sup>19</sup> הוואקום הפוליטי הקיים בלבנון מאז סיום כהונתו של הנשיא מישל עאון בשנת 2022 רק מאשש את ההשערה בדבר ההגמוניה הפוליטית של חזבאללה בלבנון, שהרי שתי אפשרויות עומדות בפני המערכת הפוליטית בלבנון: בחירת המועמד של חזבאללה או שיתוק המערכת עצמה. כך גם באשר לממשלה הלבנונית. הסוגיה הקריטית מבחינת חזבאללה היא להבטיח כי המערכת הפוליטית הממוסדת לא תערער על מעמדו בלבנון. מבחינתו הרלוונטיות של המדינה הלבנונית מתייחסת בראש ובראשונה להבטחת מעמדה הבלתי מעורער של ההתנגדות. חזבאללה אינו מציג ראייה אינטגרטיבית באשר לפתרון בעיותיה של המדינה, אלא רוצה לשמר את קיומה מתוך חשש למעמדו בלבנון.

ההגמוניה הפוליטית והצבאית של חזבאללה מעולם לא נתקלה בקריאת תיגר כלשהי מצד הממסד הצבאי או הביטחוני בלבנון. הצבא הלבנוני ניצב במרכז הקונצנזוס הלאומי ונחשב אולי למוסד המסמל יותר מכול את הריבונות והממלכתיות בלבנון. חרף זאת, הצבא הלבנוני מעולם לא ניסה לאתגר את ההגמוניה הפוליטית של חזבאללה בלבנון. האסטרטגיה הצבאית של הצבא הלבנוני מאפשרת במידה מסוימת את ההגמוניה של חזבאללה בלבנון. מאז כינונו שמר הצבא הלבנוני על שלושה עקרונות, אשר הבטיחו את קיומו והעניקו לו חוסן בולם זעזועים ביחס למרחב ולתהפוכותיו. ראשית, הצבא הלבנוני גזר על עצמו כנורמה מחייבת לנקוט עמדה ניטרלית כלפי סכסוכים פנימיים ולהימנע מכל מעורבות במחלוקות הפוליטיות הפנים-לבנוניות, מתוך שכנוע עצמי כי כל התערבות כזו עלולה להביא להתפרקות הצבא (Freiha, 1980, pp. 118, 124-125). עמדה זו הפכה ל"אני מאמין" של הצבא הלבנוני מאז 1952 כאשר מפקד הצבא, הגנרל פואד שהאב, סירב להתערב ולפעול מול המחאה הפוליטית נגד הנשיא דאז בשארה אל-ח'ורי, וביתר שאת במהלך מלחמת האזרחים הראשונה ב-1958 (Soubrier, 2013, p. 28). היגיון זה הוכיח את עצמו לימים, נוכח העובדה כי מלחמת האזרחים השנייה הביאה בסופו של דבר להתפרקותו של הצבא לפי קווים עדתיים ופוליטיים. שנית, הצבא הלבנוני גזר על עצמו עמדה ניטרלית לגבי הסכסוך הערבי-ישראלי, ומאז השתתפותו המוגבלת במלחמת תש"ח ועד ימינו הוא לא השתתף בלחימה נגד ישראל. שלישית, הצבא הלבנוני פעל תמיד לשמירה

אף קבוצה יחידה אינה יכולה לשלוט בפוליטיקה הלבנונית; לכן אין הם מבקשים לתפוס את השלטון ואף לא לפרק את המסגרת הטריטוריאלית הלבנונית, אלא לשלוט על הגישה לכוח הפוליטי. נוסף על כך הם מבינים כי העלאת תביעות מרחיקות לכת כעבור שני עשורים מתום מלחמת האזרחים השנייה עשויה להקים עליהם קואליציה שתתאחד נגד קהילתם.<sup>20</sup>

מן ההתפתחויות הפוליטיות שראתה לבנון מאז 2008 מתחווים בבירור מעמדה של הקהילה השיעית כמרכז הכובד הפוליטי הלבנוני מזה, וההגמוניה הפוליטית של חזבאללה מזה. קיומן של שתי אלה הוכר רשמית בתקדים שיצר הסכם דוחה ב-2008. הסכם הגז מ-2022 מצטרף לסדרה ארוכה של מקרים המדגימים את ההגמוניה הפוליטית של חזבאללה – החל מהסכם דוחה דרך בחירת הנשיא עאון ועד תיקון חוקי הבחירות. כל ממשלה לבנונית אחרי 2008 הייתה נתונה לתכתיבי חזבאללה, שכוחו ניזון מן ההשפעה השיעית השולטת במדינה מאז שנות ה-80, אשר גילויה הרשמי הראשון היה הסכם דוחה. חזבאללה אינו נחפז להשתלט על המדינה הלבנונית, אך אין משמעות הדבר כי בהיותו ארגון אסלאמיסטי הוא אינו רוצה להשיג את השלטון. הימנעותו של הארגון בשלב זה מהשתלטות על המדינה הלבנונית נובעת משלושה שיקולים פרגמטיים ותועלתניים. ראשית, השתלטות על המדינה בכוח עלולה להפר את מרקם החיים הקהילתיים ואת יסודות הדמוקרטיה ההסדרית והמוסדרת, שעליה מבוססת שיטת הממשל הלבנונית, ואפילו לדרדר את לבנון למלחמת אזרחים שלישית – התפתחות שחזבאללה אינו מעוניין בה. שנית, השתלטות על המדינה תכריח את חזבאללה להתמודד עם אתגרי ניהול של מדינה כושלת מבחינה כלכלית ותפקודית, מה שאינו עולה בקנה אחד עם סדר העדיפויות שלו. שלישית, השתלטות על מדינת לבנון תחשוף את לבנון לסנקציות בינלאומיות ותעמיק את המשבר השורר במדינה.

חזבאללה ממשיך לקרוא תיגר על הריבונות של מדינת לבנון, אולם בה בעת הוא משקיע מאמצים בשימור קיומה. זוהי הסתירה שיצר חזבאללה בלבנון: קריאת תיגר על המדינה מצד אחד ושמירה על קיומה מן הצד השני. חזבאללה אינו מתכוון לוותר על כוחו הצבאי ואינו משתלב בצבא לבנון. נוסף על כך הארגון מפתח כל העת את השיח המדיני והאידיאולוגי שלו כדי להצדיק את המשך החזקתו בנשק מחוץ לסמכות המדינה. בהקשר זה, ההשתלבות במערכת הפוליטית, כמו השיח הדפנסיבי נועדו בראש ובראשונה לשמר את קיומו הצבאי של חזבאללה.

במוקד העוצמה הפוליטית והצבאית בזירה הלבנונית. הסכם טאיפ ב-1989 מנע מהקהילה השיעית לתרגם את עוצמותיה בפוליטיקה הממסדית, אולם החריג אותה מכל ההשלכות של מפעל השיקום של המדינה, ובעיקר הותיר את הזרוע האידיאולוגית והצבאית כהפרה "לגאלית" של ריבונות המדינה. תהליך המיליטריזציה של הקהילה השיעית לצד הברית האסטרטגית עם שחקנים אזוריים – עוצמתיים יצר את נקודת המוצא העוצמתית שאפשרה לחזבאללה, בחלוף שני עשורים מאז סיום המלחמה, להשיג גושפנקה לבנונית ואף אזורית להסכם עוקף טאיפ. אם הסכם טאיפ החריג את חזבאללה מסמכותה של המדינה, הרי הסכם דוחה העניק לקהילה השיעית בהנהגת חזבאללה שליטה משתקת על המדינה הלבנונית (קזי, 2013, עמ' 65-66). הסכם זה לא היה מתאפשר ללא אותם תהליכי התעצמות שידעה הקהילה מאז שנות ה-70.

## סיכום

משנסתיימה מלחמת האזרחים ב-1989 חשו שיעים רבים כי לא תוגמלו באופן הוגן על מה שהקריבו במשך 15 שנים של שפיכות דמים מתמשכת. הסכם טאיפ היה רחוק מלספק את תביעותיהם הפוליטיות (קזי, 2009, עמ' 58-59). במשך חמישה עשורים ראה הציבור השיעי שינויים חברתיים ופוליטיים מפליגים, שהעבירו אותו משולי הזירה הפוליטית אל מרכז. היו שטענו כי ליבת הפוליטיקה הלבנונית היא הדמוגרפיה, ואילו אחרים מייחסים את העלייה השיעית לפוליטיקה האזורית או לתחייה הדתית (נסר, 2011, עמ' 133-145; Soffer, 1986, pp. 197-205).

ואולם יש לראות את ההתעצמות השיעית כתוצר של שלושה תהליכים שהשפיעו על הקהילה מאז שנות ה-60, אשר תוארו ונותחו לעיל. גידול דמוגרפי, מיליטריזציה וכינונה של חסות חיצונית – כולם חיזקו אלה את אלה ביצירת תופעת האקטיביזם הפוליטי השיעי. התפתחות זו לוותה ברדיקליזציה פוליטית גוברת. לא המסורת הדתית ואף לא הפוליטיקה האזורית מציעות בפני עצמן הסבר משכנע לשילוב זה של התעצמות ורדיקליזציה. לא ניתן להפריד בין השחיקה במחויבות השיעית למדינה הלבנונית, שהשתקפה במיליטריזציה, ברדיקליזציה הפוליטית ובנאמנויות שלה לגורמי חוץ, לבין הדינמיקה הפנימית של ההדרה, הדחיקה לשוליים והיחס המפלה של המדינה כלפי השיעים במשך שנים רבות. תהליך זה של שחיקה הוחמר בשל תודעתם הגוברת של השיעים כי הם העדה הגדולה ביותר והעיקרית במדינה מבחינה דמוגרפית, מבחינת כוחם הצבאי ומבחינת התגייסותם הפוליטית. למנהיגים השיעים ברור שבנסיבות הקיימות,

בלבנון. יש להוסיף על כך שהיעלמותו של נצראללה מהזירה מותירה חלל מנהיגותי ממש, שיש בו כדי לאתגר את ההגמוניה של חזבאללה בטווח הזמן המיידי. צפוי גם כי יריבים פוליטיים של חזבאללה ינסו לתעל את ההתפתחויות הללו כדי להחליש את מעמדו בתוך לבנון, ואולי חידוש הפעילות של ערוץ הטלוויזיה של אל-מסתקבל, המזוהה עם המחנה של סעד אל-חריי, הוא עדות לכך. למרות הנאמר לעיל, הקהילה השיעית בלבנון עודנה מרכז הכובד של הפוליטיקה הלבנונית, ועובדה היא שהניסיונות להגיע להפסקת אש עוברים דרך יו"ר הפרלמנט נביה ברי.

אין בהתפתחויות האחרונות כדי להחזיר את הגלגל לאחור, וספק אם הקהילה השיעית תשלים עם ניסיון כלשהו לנשלה ממעמד הבכורה שלה, שנבנה מאז הסכם דוחה ב-2008. הקונסטלציה הפוליטית הנגזרת מהסכם דוחה אינה עומדת בפני אתגרים שיש בהם כדי לערער מן היסוד. ראשית, ספק רב אם ישראל תנסה למנף את העוצמה הצבאית כדי לקדם מהלך מדיני בדומה למה שהיה במלחמת לבנון הראשונה, וספק אם יהיו שותפים לבנונים למהלך זה. שנית, חזבאללה עודנו נהנה מתמיכה בלתי מעורערת של הפטרון האזורי, שיפעל כדי לשמר את מעמדו ולשקם את יכולותיו. שלישית – ואולי זוהי הנקודה החשובה – לא מסתמנת התקוממות בתוך הקהילה השיעית או התערערות מעמדו של הארגון בתוך הסביבה התומכת, כי הרי התעצמותה של הקהילה נקשרה באופן אינהרנטי בכוחו של חזבאללה, וספק אם תפיסה זו עומדת להשתנות בשל העימות הנוכחי בין ישראל לחזבאללה.

**ד"ר יוסרי ח'זראן** הוא מרצה בכיר במרכז האקדמי שלם ועמית מחקר במכון טרומן – האוניברסיטה העברית. עוסק בהיסטוריה פוליטית-חברתית של אזור הסהר הפורה ופרסם ספרים ומאמרים בתחום זה. ד"ר ח'זראן פרסם מאמרים רבים בכתבי עת מכובדים בתחום. בשנת 2025 אמור להתפרסם ספרו בנושא השלכות האביב הערבי על החברה הערבית בישראל: *Palestinians in Israel after the Arab Uprisings: The Political Impact of Regional Protest* and Fragmentation. [ysuri.khaizran@mail.huji.ac.il](mailto:ysuri.khaizran@mail.huji.ac.il)

## מקורות

אל-זין, ע' (1973). *للبحث في تاريخنا* [למען החיפוש אחר ההיסטוריה שלנו]. דאר אל-פכר אל-ערבי.  
אל-חצ'רי, א"ק (2007). *من النصير إلى القصر* [מן הניצחון אל הארמון]. ללא ציון הוצאה.  
אל-לק'יס, ב' (2022, 21 באפריל). *نظرة في أطروحة شعب، جيش ومقاومة* [עיון בתזה של עם, צבא והתנגדות]. **אל-אכבאר**. <https://tinyurl.com/2v9az9f7>

האובססיה לכלי נשק משקפת במידה מסוימת את רגשות הקיפוח והתסכול האוטנטיים בקרב השיעים, אך גם את הדוקטרינה האידיאולוגית של חזבאללה בדבר מאבק בלתי מתפשר נגד ישראל. הסכם דוחה נועד ליצור מודל של איזון בין אובססיה זו לבין ריסון עצמי מפני השתלטות על המדינה. החוקה מ-1926 נתנה את האות להולדת הרפובליקה הלבנונית הראשונה תחת הנהגה נוצרית, שנקראה בפי רבים "רפובליקת הסוחרים". האמנה הלאומית מ-1943 עשתה דבר דומה בצל השותפות המרונית-סונית. הסכם טאיף מ-1989 ביטא את לידתה של הרפובליקה השלישית, רפובליקת טאיף, בצל הגמוניה של ההון הסוני. הסכם דוחה מ-2008 היה ללא ספק האות להולדת הרפובליקה הלבנונית הרביעית, השיעית הלא-מוצהרת, וזאת בצל ההגמוניה של ההתנגדות, המושיטה יד מכופפת לצבא הלבנוני. הרפובליקה שקמה בעקבות הסכם דוחה שונה מקודמותיה בכך שההסכם אינו מחולל שינוי מהותי במבנה המערכת השלטונית אלא מעניק לתנועה פוליטית בעלת זרוע צבאית עוצמתית את היכולת, המעוגנת בהסכם, לשתק את מערכות השלטון של המדינה ולהפקיע את ההחלטה המדינית מידיה של המדינה הלבנונית. הסכם דוחה מעניק למעשה מסגור לגיטימי להגמוניה הפוליטית של חזבאללה, מבלי להטיל עליו את האחריות הנגזרת מכך. מציאות פוליטית זו מאפשרת לארגון לפעול מבלי לשאת באחריות כלפי החברה הלבנונית או להעמיד את המדינה בפני אחריות הבינלאומית. התזה של נעים קאסם כי ההחרגה של חזבאללה ממרחב סמכותה של המדינה הלבנונית פוטרת את האחרונה מלחצים בינלאומיים ומהאחריות בפני החוק הבינלאומי, ומשקפת באופן פרדוקסלי את המציאות הפוליטית בלבנון בעידן שלאחר הסכם דוחה. המערכת הפוליטית המושתתת על הסכם טאיף נותרה בעינה, עם חידוש מהותי וכבד משקל. חידוש זה מתבטא לא רק בנטרול מוחלט של סמכות המדינה על לחזבאללה אלא גם בהפקעת ההחלטה המדינית מידיה של המדינה.

## אחרית דבר

ההתפתחויות הדרמטיות שקדמו לפעולה הקרקעית של צה"ל בלבנון בספטמבר 2024, ובייחוד החדירה המודיעינית, חיסול הפיקוד הצבאי וההנהגה הפוליטית של חזבאללה ובראשם המזכ"ל חסן נצראללה, הנחיתו מהלומה משתקת על חזבאללה. נצראללה עצמו הודה בנאום האחרון לפני חיסולו כי החדירה המודיעינית הנחיתה על ה"התנגדות" את המכה הקשה ביותר מאז תחילת דרכה. אין ספק שרצף המהלומות הצבאיות שהונחתו על חזבאללה מערער את מעמדו של הארגון

פד'לאללה, ח' (2015). *حزب الله والذولة في لبنان* [חזבאללה והמדינה בלבנון]. מהדורה שלישית. שרכת אל-מטבועאת לל'תזועי ואל-נשר.

פיאד, ע' (2000). *المقاومة الإسلامية في الجنوب اللبناني* [ההתנגדות האסלאמית בדרום לבנון]. **מג'לת אל-דראסאת אל-פלסטיניה**, 11(43).

קאסם, נ' (2008). *كلمة الافتتاح*. בתוך קובץ סיכום הרצאות — נ' קאסם ואחרים — *قيم المقاومة: خيار الشهادة والحياة* [מילת הפתיחה. הערכים של ההתנגדות: האופציה של שהאדה וחיים] (עמ' 5-12). דאר אל-האדי ללטבאעה ואל-נשר.

קאסם, נ' (2009). *حزب الله: العهد، التجربة والمستقبل* [חזבאללה: ההבטחה, הניסיון והעתיד]. מהדורה תשיעית. דאר אל-מחגה אל-ביד'אא.

קזי, פ' (2009). *من حسن نصر الله إلى ميشال عون: قراءة سياسية لحزب الله* [מנצראללה אל מישל עאון: קריאה פוליטית של חזבאללה]. ריאד אל-ריס ללכתב ואל-נשר.

קזי, פ' (2013). *أقعة لبنانية لولاية إيرانية* [מסכות לבנוניות לנאמנות איראנית]. ריאד אל-ריס ללכתב ואל-נשר.

רעד, מ' (2008). *عوامل الانتصار في حرب تموز 2006* [הגורמים לניצחון במלחמת יולי 2006]. בתוך קובץ סיכום הרצאות — נ' קאסם ואחרים — *قيم المقاومة: خيار الشهادة والحياة* [הערכים של ההתנגדות: האופציה של שהאדה וחיים] (עמ' 127-135). דאר אל-האדי ללטבאעה ואל-נשר.

שקור, ר' (2009). *أثر حزب الله في تطوير فكرة المقاومة وأساليبها في المنطقة العربية* [ההשפעה של חזבאללה על התפתחותו של רעיון ההתנגדות ודפוסיה באזור הערבי]. ג'אמעת אל-נג'אח. שרארה, ו' (1996). *الأمة الفتنة* [האומה המודאגת]. דאר אל-נהר.

Abisaab, R.J., & Abisaab, M. (2014). *The Shi'ites of Lebanon: Modernism, communism, and Hezbollah's Islamists*. Syracuse University Press.

Alagha, J. (2006). *The Shifts in Hezbollah's Ideology — Religious ideology, political ideology, and political program*. Amsterdam University Press.

Barak, O. (2006). Towards a representative military? The transformation of the Lebanese Officers Corps since 1945. *Middle East Journal*, 60(1), 75-93. DOI:10.3751/60.1.14

Berti, B. (2011). Armed groups as political parties and their role in electoral politics: The case of Hezbollah. *Studies in Conflicts and Terrorism*, 34(12), 942-962. DOI:10.1080/1057610X.2011.621115

Bullock, A., & Trombley, S. (1999). *The New Fontana Dictionary of Modern Thought* (3<sup>rd</sup> edition). Harper Collins Publishers.

Cambanis, T. (2016, October 31). Michel Aoun rises to Lebanese presidency, ending power vacuum. *The New York Times*. <https://tinyurl.com/55s272n2>

Chehabi, H.E. (2006). Iran and Lebanon in the revolutionary decade. In H.E. Chehabi & H. Mneimneh (Eds.), *Distant relations: Iran and Lebanon in the last 500 years* (pp. 201-230). I. B. Tauris.

Crow, R. (1962). Religious sectarianism in the Lebanese political system. *The Journal of Politics*, 24(3), 489-520.

Firro, K. (2006). Ethnicizing the Shi'is in Mandatory Lebanon. *Middle Eastern Studies*, 42(5), 741-759. <https://doi.org/10.1080/00263200600827933>

Freiha, A. (1980). *L'Armée et L'État au Liban (1945-1980)*. Librairie generale de droit et de jurisprudence.

אל-סייד, ר' (ל"ת). *الرسالة المفتوحة إلى المستضعفين: حسن نصر الله: ثائر من الجنوب* [האיגרת הפתוחה אל המדוכאים: חסן נצראללה: מהפכן מן הדרום]. דאר אל-כתאב אל-ערבי.

אל-קרד'אוי, י' (2009). *فقه الجهاد* [דיני הג'האד]. מכתבת והבה, כרך א'. אל-שרק אל-אוסט (7 באוגוסט, 2024). **10 أشهر على "المسائدة"... حرب جنوب لبنان بلا أفق** [10 חודשים אחרי "תמיכה"... מלחמת דרום לבנון ללא אופק]. <https://tinyurl.com/2huxdufufu>

אל-תמימי, א' (ל"ת). *زوال إسرائيل: حتمية قرآنية* [כיליון ישראל: דטרמיניזם קוראני]. אל-מח'תאר אל-אסלאמי.

ביז, מ"ח (2006). *الوعد الصادق: يوميات الحرب السادسة* [ההבטחה המקומית: יומן המלחמה השישית]. דאר אל-אמיר.

בלקזי, ע' (2000). *المقاومة وتحرير جنوب لبنان* [ההתנגדות ומלחמת שחרור דרום לבנון]. מרכז דראסאת אל-וחדה אל-ערביה.

בלקזי, ע' (2006). *حزب الله من التحرير إلى الردع* [חזבאללה מן מלחמת השחרור אל ההרתעה]. מרכז דראסאת אל-וחדה אל-ערביה.

ברטי, ב' ושוויצר, י' (2013). *حزب الله* [חזבאללה בסוריה: אובדן האיזון בין "התנגדות לאומית" לאינטרסים דתיים? **עדכן אסטרטגי 16**]. <https://tinyurl.com/bdf2py4n>

ברקוביץ, ד' (2006). *سوكن الشينوي العيكرى مول حزابالله* [תפקידו של צבא לבנון. **עדכון אסטרטגי 9**]. 28-32. <https://tinyurl.com/6sft4v4d>

ג'בר אל-ספא, מ' (1958). *تاريخ جبل عامل* [ההיסטוריה של ג'בל עאמל]. דאר מתין אל-לוע'א.

הראל, ע' ויששכרוף, א' (2008). *קורי עכביש: סיפורה של מלחמת לבנון השנייה*. ידיעות אחרונות.

זין אל-עאבדין, מ"ס (2012). *الشيعة في لبنان* [השיעים בלבנון] (כרך ב'). דאר אל-ג'אביה.

זיסר, א' (2014). *סוריה: מחאה, מהפכה, מלחמת אזרחים*. מרכז משה דיין, אוניברסיטת תל אביב.

חמאדה, ח' (2001). *سر الانتصار: قراءة في الخلفية الإيمانية الجهادية لحزب الله* [הסוד של הניצחון: קריאה ברקע האמונתית הג'האדיסטית של חזבאללה]. דאר אל-האדי.

כנאענה, ע' (2019). *هيمنة المقاومة* [ההגמוניה של ההתנגדות]. דאר אל-פאראבי.

מג'לת בקית אללה (2023). *في ميدان الانتظار* [בשדות ההמתנה]. דאר אל-מעארף אל-אסלאמיה אל-ת'קאפיה.

מזרחי, א' ושרביט ברוך, פ' (2022, 6 באוקטובר). **הסכם עם לבנון בסוגיית הגז בים יהיה הישג חשוב לישראל**. מבט על, 1650, <https://tinyurl.com/43cw5w9e>

המכון למחקרי ביטחון לאומי. **מסמך המידע למודיעין ולטרור על שם אלוף מאיר עמית** (2014, 9 באפריל). **מעורבות חזבאללה במלחמת האזרחים בסוריה**. <https://tinyurl.com/4kvn76v7>

מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם אלוף מאיר עמית (2024, 2 בספטמבר). **מבט לטרור: חזבאללה, לבנון וסוריה, 26 באוגוסט-2 בספטמבר 2024**. <https://tinyurl.com/2mw6a47a>

נסר, ו' (2011). *التحيا الشيعية: كىذ يعصبو الماىكى הפנים* [תרגום מאנגלית: צ' אלעזר]. ידיעות ספרים.

עבד אל-ע'זי, ע' (2013). *حزب الله: إشكالية السياسة والمقاومة في مجتمع متنوع* [חזבאללה: הפרובלמטיקה של פוליטיקה והתנגדות בחברה פלורליסטית]. מכתבת אל-אסכנדריה.

עג'מי, פ' (2006). *الماىمى הנעלם: מוסא אל-צדר והשיעה של לבנון* [תרגום: ע' שמיר]. עם עובד.

עזי, ע' (1998). *حزب الله: من الحلم الأيديولوجي إلى الواقعية السياسية* [חזבאללה: מן החלום האידיאולוגי אל הריאליזם הפוליטי]. דאר קרטאס ללנשר.

פד'לאללה, מ"ח (1996). *كتاب الجهاد* [ספר הג'האד]. דאר אל-מלאכ.

## הערות

- 1 קרל וג טוען כי חזבאללה התפתח לכדי מרכיב במדינת לבנון, הוא מסייע לסוריה וליראן להשיג את יעדיהן ובה בעת שומר על האוטונומיה שלו ("Hezbollah has evolved into a component of the Lebanese state, facilitating both Syrian and Iranian objectives while at the same time maintaining its autonomy").
- 2 תאוריית הדומינו היא ביטוי שטבע הנשיא האמריקאי אייזנהאואר בשנת 1954, המתאר את האמונה של כל הממשלים האמריקאיים מ-1947 כי נפילה של מדינה אחת לידי הקומוניזם תוביל במהרה לנפילת שכנותיה.
- 3 בנאומו במאי 2013 תיאר נצראללה את סוריה כגב ההתנגדות. ראו קטע מנאומו של נצראללה: <https://www.youtube.com/watch?v=Nx8KR02bVpw>
- 4 Norton, 1987 p. 47.
- 5 שנה לפני כן, במרס 1974, הוא הכריז על כינונה של תנועת אל-מחרומין – תנועת המקופחים.
- 6 במאמר שפרסם האינטלקטואל המצרי הידוע סעד אל-דין אבראהים ב'אל-ח'יאת' ב-12 בדצמבר 2006, הוא השווה בין נצראללה לבין נאצר.
- 7 בנאומו בעקבות מלחמת לבנון השנייה ב-2006 הציג נצראללה את המלחמה כניצחון אלוהי (הסרטון אצל המחבר).
- 8 ראו גם את הנוסח המלא של אל-ו'יקה אל-סיאסה: <https://www.alahednews.com.lb/uploaded/wasika/hz-2009.pdf>
- 9 הנוסח המלא של נאום המזכ"ל חסן נצראללה ביום 27 בדצמבר 2015: <https://archive.almanar.com.lb/article.php?id=1383677>
- 10 בניגוד לטענתו של נצראללה, מאז פרוץ מלחמת חרבות ברזל עלה המזמור "עלא דרב פאטמה" בביצועו של חסין ח'יר אל-דין, שבו נאמר מפורשות כי הג'האד יימשך עד לתפילה בירושלים מאחורי אל-מהדי. <https://www.youtube.com/watch?v=x6SAJcKf4gE>
- 11 ראו נאום של מזכ"ל חזבאללה חסן נצראללה ביום 31 במאי 2024, שנערך כערב הוקרה לזכרו של מלומד שיעי בשם עלי אל-כוראני, <https://mediarelations-lb.org/post.php?id=18137>
- 12 מלחמת לבנון השנייה הוגדרה על ידי עמוס הראל ואבי יששכרוף ככישלון צורב ולא כתבוסה.
- 13 ראו את נאום של נצראללה ביום האזכרה השנתי של קאסם סולימאני ואבו אל-מהדי אל-מהנדס, 1 בפברואר 2024: <https://www.almanar.com.lb/11481109>
- 14 ראו גם את המאמר שמנתח את הראייה של נצראללה: "כיף ירא אל-סייד חסן נצראללה אל-מציר אל-חתמי לאסראיל" (כיצד נצראללה רואה את הגורל הבלתי-ימנע של ישראל): <https://alkhanadeq.org.lb/post.php?id=805>
- 15 הדבר עלה במובהק בנאום של נצראללה בעקבות מלחמת לבנון השנייה, שאותה הציג כניצחון אלוהי.
- 16 ראו את הנאום הראשון של נצראללה לאחר המתקפה הרצחנית של חמאס, שניתן ביום 3 בנובמבר 2023. התמליל המלא: <https://www.almanar.com.lb/11185165>
- 17 ראו מרכז המידע למודיעין ולטרור, 2024; אל-שרק אל-אוסט, 2024.
- 18 אתר ממשלת לבנון בעניין הבחירות <https://tinyurl.com/4dtnk7c5>
- 19 ראו את הדיווח על כינון ממשלתו של ד"ר חסאן דיאב: <https://tinyurl.com/yc57dj5d>
- 20 הצהרתו של נביה ברי פורסמה בעיתון אל-ח'יאת ב-10 בדצמבר 2008.
- Gaub, F. (2007). Multi-Ethnic armies in the aftermath of civil war: Lessons learned from Lebanon. *Defense Studies*, 7(1), 5-20. DOI:10.1080/14702430601135537
- Haddad, S. (2005). The Lebanese parliamentary elections of 2005. *Journal of Social, Political and Economic Studies*, 30(3), 305-332.
- Haddad, S. (2006). The origins of popular support for Lebanon's Hezbollah. *Studies in Conflicts and Terrorism*, 29(1), 21-34. <https://doi.org/10.1080/10576100500351250>
- Hajar, S. (2009). The convoluted and diminished Lebanese democracy. *Democracy and Security*, 5(3), 261-276. <https://doi.org/10.1080/17419160903304864>
- Halawi, M. (1992). *A Lebanon defied, Musa al-Sadr and the Shia community*. Westview Press.
- Hamzeh, A. (2004). *In the path of Hezbollah*. Syracuse University Press.
- Harnisch, C. (2009, June 12). 2009 Lebanese Parliamentary Elections. Critical Threats. <https://tinyurl.com/4tafwshc>
- Johnson, M. (2001). *All honourable men: The social origins of war in Lebanon*. Bloomsbury Academic.
- Kaufman, A. (2002). Who owns the Shebaa farms? Chronicle of a territorial dispute. *Middle East Journal*, 56(4), 576-596.
- Maoz, M. (1988). *Asad: The Sphinx of Damascus*. Weidenfeld & Nicolson.
- Nerguizian, A. (2018, October 30). *The Lebanese Armed Forces and Hezbollah: Military Dualism in Post-War Lebanon*. <https://tinyurl.com/b7wmv7a>
- Nicholas, N. (Ed.). (2007). *Voice of Hezbollah, the statements of Sayyed Hassan Nasrallah*. Verso.
- Norton, A.R. (2000). Hezbollah and the Israeli withdrawal from southern Lebanon. *Journal of Palestinian Studies*, 30(1), 22-35. DOI:10.1525/jps.2000.30.1.02p01053
- Norton, A.R. (2007). *Hezbollah, A short history*. Princeton University Press.
- Samii, A.W. (2008). A stable structure on shifting sands: Assessing the Hezbollah Iran-Syria relationship. *Middle East Journal*, 62(1), 32-53. DOI:10.3751/62.1.12
- Schemeil, Y. (1976). *Sociologie du systeme politique Libanais*. Université de Grenoble.
- Shaery-Eisenlhor, R. (2008). *Shiite Lebanon*. Columbia University Press.
- Shay, S. (2005). *The Axis of Evil: Iran, Hizballah, and the Palestinian terror*. Transaction Publishers.
- Soffer, A. (1986). Lebanon - Where Demography is the Core of Politics and Life. *Middle Eastern Studies*, 22(2).
- Soubrier, E. (2013). *Re-construire une armee nationale: L'exemple du Liban depuis 1958*. Ministre De La Defense: CDEF.
- The World Factbook (n.d.). *Lebanon*. CIA. <https://tinyurl.com/3f5nkvts>
- Wege, C.A. (2011). Hezbollah-Syrian intelligence affairs: A marriage of convenience. *Journal of Strategic Security*, 4(3), 1-14. <https://tinyurl.com/bdh6tbmw>
- Zamir, M. (1985). *The foundation of modern Lebanon*. Croom Helm.